

Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin Te'sîsu'n-Nazar Adlı Eserinin İslâm Hukuku Bakımından Ehemmiyeti

Dr. Yusuf KILIÇ

Allaha hamd, Rasûlullâha, O'nun âline, ashâbına ve asırlar boyu nesilden nesle onlara güzelce tabi olanlara salât ü selâm olsun.

Hicri XV. asra İslâm ülkeleri ve müslümanlar olarak siyâsi, ictimâî ve fikri bakımlardan çok ağır buhranlarla fakat büyük ümidlerle girdik.

Bir taraftan ülkeler arası münâsebetler, bir taraftan her ülkede yaşayan müslümanlar arası münâsebetler kendi iman ve fikir kaynaklarına o kadar uzak bir duruma gelmiştir ki kendi insanımız, âlimlerimizden ve fikir adamlarımızdan, ana kaynaklarımızda yer alan hal çârelerinin neler olduğunu öğrenmek yerine, onları, İslâm esaslarıyla uyumsuzluğu gün gibi açık bilinen ve görülen bâtil ve yabancı hayat tarzları ve muâmele metodlarının meşrulaştırılmasını âdetâ zorlamaktadırlar.

Muhakkak ki bu raddeye birdenbire gelmedik. Nesiller boyunca çeşitli menfi tutum ve davranışlar sonucu bu duruma düştük.

Şimdi ne yapmalıyız?

İşte Hicret Hamlesi'nin en güç problemi.

Bu problem karşısında şöyle bir yol takibetmenin en kuratıcı olduğuna inanıyorum.

İçinde yaşadığımız çağın müsbet, fikri, hayâti ve teknik inkişafından faydalanmak şartıyla kendi fikri kaynaklarımıza da-

yalı istikrarlı ve ihlâslı bir hayat tarzı takibetmeliyiz. Yani muasır gelişme ve inkişâfların kendi fikri ve manevi mevcudiyetimiz karşısındaki salâhiyetini iyi tesbit etmek durumundayız.

Bu ölçüler çerçevesinde çalışabildiğimiz takdirde muhakkak ki çok geçmeden Hicret Ruhu bizimle birlikte bütün dünya insanlığı için bir kurtarıcı hakikat olur.

İşte bu noktadan hareket ederek Ebû Zeyd ed-Debûsi ve «Te'sisu'n-nazar (Düşüncenin Temellendirilmesi)» isimli eserini tebliğ mevzûu seçtim.

Ebu Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Ömer b. İsâ ed-Debûsi (v.: 430 H/1038 M), Hicri V. asrın Hanefi fakihlerindedir. Kâdılık hizmetinde de bulunmuştur. Çok verimli te'lif faaliyetlerinden günümüze kadar ulaşabilmiş olan, el-Emedu'l-aksâ, Takvîmu'l-edille, Te'sisu'n-nazar, Kitâbu'l-esrâr, Kitâbu't-ta'lîka,... eserleri Fıkıh ve Usûlu Fıkıh ilimlerinin mühim kaynaklarıdır.

ed-Debûsi, aynı asırda yetişmiş Hanefi usul âlimlerinin üç mühim simâsından biridir. Diğer ikisi es-Serahsi (480 H/1086 M.) ve el-Pezdevî (483 H./1089 M.) dir. ed-Debûsi, diğer iki âlimden daha önce yaşamış olması sebebiyle daha önceki ilmi mesâiyi sistemleştirme ve onları intikal ettirmede mühim hizmet icra etmiştir. ed-Debûsi'nin bir başka meziyeti de Hilâf ilmini ilk defa te'sis etme şerefini haiz olmasıdır. Bu sahadaki ilmi kudreti, kaynaklarda, ilmi münâkaşalarında hasmını iknâ edici görüşleriyle susturabilmede darb-ı mesel örneği olmasıyla ifade edilmiştir.

Te'sisu'n-nazar isimli eserine gelince:

Müellif bu eserinde Hanefi mezhebinin kurucusu İmâm-ı A'zam Ebu Hanife, onun seçkin talebelerinden İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Ebu Yusuf (Bu ikisi Sâhibân unvânıyla de meşhurdur.), Zufer, Hasan b. Ziyâd, Şâfiî mezhebinin kurucusu İmam Şâfi'i ve Mâlikî mezhebinin kurucusu İmam Mâlik arasındaki ictihad farklarının dayandığı ana prensipleri tesbit etmeye çalışmıştır.

İctihadları inceleyerek ana prensiplere varmaya çalışan bir metodla yazılmış olan eser Kahire'de 1320 H. tarihinde(?), sonunda Ebu'l-Hasen el-Kerhi'nin Hanefi fakihlerinin ictihadlarında dayandıkları ana prensipleri ihtiva eden bir risâlesiyle birlikte tahkiksiz olarak basılmıştır. Sahâsında en mükemmel

olduğu iddia edilememekle ve bazı metod hataları da ihtiva etmekle beraber bu sahada araştırma yapacak olanlara bir ilmi çığır açabilecek hususiyetine binâen bu eser üzerinde dikkati çekmeyi faydalı buldum.

Muhteva özetinde de görüleceği gibi eser, kısa bir mukaddimeden sonra sekiz bölüm halinde tanzim edilerek her bölüm, ayrı müctehidler arasındaki ihtilâfların kaynaklarını çeşitli örneklerle izah etmektedir.

Mukaddimede Fıkıhla uğraşanların ihtilâflı meseleleri öğrenmede güçlük çektiklerini, tearuz ettikleri yerlerde bu çeşit meselelerin ana kaynaklarından çıkarılma yollarını kâfi derecede bilmediklerini gördüğü için bu eseri yazdığını, eseri sekiz bölüme ayırdığını, dokuzuncu bölüm olarak da müteferrik bazı kaideleri müstakillen ilâve ettiğini, kitabın hacmini kabartmak için İbrahîmu'n-Neha'i, Süfyânu's-Sevri, Abdurrahman el-Evzâ'i, Şa'bi gibi diğer müctehidlerin ihtilâflarını tesbit etmediğini kaydetmektedir.

Biz bu tebliğde eserin ana çatısını bozmadan, sadece, günlük hayatla ilgili olmayan örneklerden kısıntı yaparak, eseri özetlemiş bulunuyoruz.

Her prensip için, üç örnek almayı tercih ettik. Ancak bazı örnekler ehemmiyetine binaen bu sayının üzerine taşıdı. Bazı kaidelerin ise bir veya iki örneği olduğu için o kadarla iktifa edildi.

Son bölümü ise örneklerini tamamen hazfederek sadece kaidelerini kaydederek aldık.

I. EBU HANİFE İLE İKİ TALEBESİ EBU YÜSUF VE İMAM MUHAMMED ARASINDAKİ GÖRÜŞ AYRILIKLARININ DAYANDIĞI ANA KAİDELER

1. Bir vâcibi başında değiştiren şey bitiminde de değiştirir.

Ebu Hanifenin vazettiği bu kaideyi adı geçen iki öğrencisi kabul etmemektedirler. Buna göre namaz kılan bir kimse son ka'dede teşehhüd miktarı oturduktan sonra henüz selâm vermeden şu durumlar meydana gelse:

- Teyemmümlerle namaza durduğu halde su bulunsa,
- Usulüne uygun çıplak namaz kıldığı halde tesettüre elverişli bir şey bulsa,

- c. Ümmi iken bir süre veya namaza yetecek kadar âyet öğrense,
- d. İstihzâ veya başka bir sebeple özür halinde namaz kılar-ken vakit çıksa,
- e. Erkek namaz kılar-ken hizasına bir kadın namaza dursa,
- f. Mestin mesh müddeti sona erse, veya mest ayaktan çıksa,
- g. Cuma namazı kılar-ken vakit çıksa, sabah namazı kılar-ken güneş doğsa,
- h. Rukû ve secdeye gücü yetmezken gücü yeter olsa,
- i. Kadın hayız görmeye başlasa,
Ebu Hanifeye göre namaz bozulduğu halde diğerlerine göre namaz eda edilmiş olur.

2. İhram giyen hacı adayı hac vazifelerini normal vaktinden önce veya sonra yapsa ihramsız mikât yerini geçtikten sonra ihram giyen kimse gibi bir kurban kesmesi gerekir. Ebu Hanifenin koyduğu bu kaideye göre:

- a. Ziyâret tavafını nahir günleri sonuna erteliyen,
- b. Nahir günündeki Şeytan taşlamayı ertesi günün tan yeri ağarınca kadar yapmamış olan,
- c. Traş olmayı nahr günlerinden sonraya erteleyen,
- d. Hacc-ı temettu' veya hacc-ı kırân kurbanı kesmeyi nahir günlerinden sonraya erteleyen kimselerin birer kurban kesmesi gerektiği halde Ebu Yûsuf ve İmam Muhammede göre kurban kesmeleri gerekmez.

3. Bir şeyin mevcut olduğuna zann-ı gâlib hâsıl olursa hakikaten mevcut olmasa bile mevcut kabul edilir. Meselâ bir yere yanını yaslayarak uyuyan kimsenin hakikatte abdesti bozulmasa bile bozulmuş kabul edilir.

Ebu Hanifenin tesbit ettiği bu kaideye göre:

- a. Gemide başı döneceğinden korkarak namaz kılan kimsenin namazı hakikatte başı dönmese bile caizdir.
- b. Bir kimse 25 yaşına girince rühd hali görülmesi bile mallarında tasarruf yetkisi verilir.

- c. Erkek ihtilâm olmadığı halde 19, kız 17 yaşına ulaşınca, zann-ı gâlibe göre bâliğ olduklarına hükmedilir. (1)
- d. Evli eşler ölüp mirasçılar mehir ödenmediğinde ihtilâf etseler Ebu Hanifeye göre koca üzerinde umûmiyetle mehir bu zamana kadar kalamıyacağı için kocanın mirasçılar aleyhine hükmedilmez.
- e. Abdestli kimse eşiyle sevişerek erkeklik uzvu sertleşse her hangi bir yaşlık görülme bile abdestin bozulduğuna hükmedilir. Çünkü bu durumda çok defa yaşlık vuku bulur. Ebu Yûsuf ayn görüştedir.
- f. Mefkûdun hayatta olduğu son yaş haddi 120'dir. Ebu Yûsuf ve Belh âlimlerine göre 100'dür.
- g. Ayiselik (kadınların hayızdan kesilmesinin son haddi) müddeti 60 yaş kabul edilmiştir. Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed bu görüşlere katılmazlar.
4. Bir şeyin sâbit olduğu hangi manâ ile olursa olsun tâm ve yakîn yoluyla bilinirse, aksi kat'î olarak sabit olmadıkça o şekilde kabul edilir. Abdestli olduğunu kesin bildiği halde abdestinin bozulduğunda şüphe eden kimsenin abdestli olduğunu kabul etmek gibi. Şâfiî de aynı görüştedir.
- a. Öğle namazının vaktinin çıktığı ve ikinci vaktinin girdiği, her şeyin gölgesinin iki misline varmasıyla hükme bağlanabilir. Çünkü bu takdirde ancak yakîn hasıl olmuştur. Aksi takdirde vaktin öğleye aid olduğu kesin, vaktin çıktığı ise şüphelidir. Ebu Yûsuf ve İmam Muhammede göre her şeyin gölgesi bir misli olunca öğle vakti çıkar. Şâfiî de aynı görüştedir.
- b. Kendisinden bir çocuğu olduğu halde karısını boşayan kimsenin karısı iddetini bitirip, bir başka kocadan hamile kalırsa ve sonra bir başka çocuğu emzirirse bu emzirme ilk kocadan hasıl olur. Şâfiî de bu görüştedir. Çünkü çocuğun ilk kocadan olduğu yakîn ve ihâta sûretiyle biliniyor, aynı derecede bir yakîn bilgi olmadıkça onun tesirinin kesildiğine hükmedemeyiz. Bu durumda ise ikinci çocuğu doğurmadıkça yakîn hâsıl olmaz. Ebu Yûsuf'a göre süt hâmilelik sebe-

(1) Zahirurrivâyede böyle olduğu halde Hasan b. Ziyâdın rivâyetinde aynı durumda erkek 18, kız 17 yaşındayken bâliğ olduklarına hükmedilir. Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed ise her iki cins için de 15 yaş bulûğ yaşı kabul edilmiştir.

biyle ziyâdeleşmişse ikinci kocadan, ziyâdeleşmemişse ilk kocadandır. İmam Muhammed'e göre her iki kocadandır

- c. Bir kimse mehr-i misli 1500 olan bir kadını 1000 veya 2000'e nikâhlaşa mehr-i misil verilir. Çünkü (veya) şüphe ve muhayyerlik ifadesidir. Köle âzâdındaki durum müstesnâ. Ebu Yûsuf, İmam Muhammed ve Şâfiî kocanın muhayyerliğini kabul ederler.
- d. «Seni boşamadıkça boşsun» sözü hayatın son cüz'ünde boş olmayı gerektirir. Çünkü « » gibi zaman edatları şarta da boşama zamanına da ihtimallidir. Boşamanın vukuu ise yekindir. Sahibân ve Şâfiî'ye göre ise bu durumda derhal boşama vuku bulur.
- e. Kadın kocasına «beni boşa sana 1000 dirhem.» dese koca da «boşadım» dese talak vuku bulur, 1000 dirhemi alamaz. Çünkü kadın «1000 dirhem üzerime olsun» dememiştir. Sahibân ve Şâfiî ise 1000 dirhemden ödenmesi gerektiğine hükmetmişlerdir.
5. **Lafzın umûmî olarak ifâde ettiği şey, nas ve hususî olarak ifade ettiği gibi değildir. Buna göre üç kölesi olan bir kimse onlara hitaben «siz hürsünüz Sâlim müstesna» dese Sâlim hür olmaz. «Ahmet, Mehmet, Salim hürdür, Sâlim müstesnâ» dese Sâlim de hür olur.**
- a. Bir kimse Harem-i Şerife veya Mescid-i Harâma gitmeyi nezretse bir şey gerekmez. Çünkü «Beytullah» umumî olarak Harem'e dahildir. Hac veya umreye dahil edilmez. Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ibâdet niyetiyle gitmesi gerekir...
- b. İki şâhiden biri talaka, diğeri iki talaka şahidlik etseler, kadın da iki talak iddia etse her iki şâhidin de şâhitlikleri kabul edilmez. Sâhibân (Ebu Yûsuf ve İmam Muhammed) a göre tek talaka şâhidlikleri kabul edilir...
- c. Bir kimse bir talak boşamaya vekâlet veya tefviz yetkisi verse kendisine yetki verilen de üç talak boşasa hiç boş olmaz. Çünkü bir umuma dahildir. Tahsis edilmiş sayılmaz. Sâhibân ve Şâfiî'ye göre bir talak boş olur. Bir talak nas olarak icâzet vermiştir.
6. **Bir akde ittifakla kabul edilmiş ve akdin bozulmasını gerektiren kuvvetli bir fesat karışsa akdin bütün cüz'üne şâ-**

yi olur. Meselâ bir adam iki köleyi 1000'e sattıktan sonra satılanlardan birinin hür olduğu ortaya çıksa akid tamamen bozulur. Sahibâna göre köle olan hissesi nisbetinde satılmış olur.

- a. Arpa ve zeytinyağı karşılığında buğday satın almak üzere selem (bedel peşin mal veresiye yapılan akid) akdi yapılırsa bu akid geçersizdir. Şâfiî de aynı görüştedir. Sâhibâna göre ise zeytinyağı hissesine düşen buğdayı satmak sahih, arpa karşılığundaki fasittir.
 - b. Bir pazarlıkla iki köle satılsa sonra birinin müdebber (ölümüne bağlı âzâdedilmesi tesbit edilmiş köle) olduğu anlaşılırsa sâdece köle hakkında geçerli olur. Çünkü buradaki fesâd ittifakla kabul edilmiş bir fesâd değildir.
 - c. Bir kimse mücevherli bir zinet eşyasını altın karşılığında veresiye satsa zinete zarar vermeksizin içindeki cevher ayrılabilir olduğu takdirde akid tamamıyla fâsittir. Sâhibâna göre ise cevher hissesinde caizdir.
7. Bir beyanda kendine hüküm tealluk eden ve etmiyen şeyler birlikte bulunsa hüküm tealluk etmiyen şeylere itibar edilmez.
- a. Bir kimse bir kölesi ve bir hayvanını kasederek «bunlardan biri hürdür» dese niyyeti olsun olmasın köle hür olur. Sâhibâna göre niyyeti yoksa hür olmaz.
 - b. Bir kimse malının üçte birini biri sağ biri ölü iki kişiye vasiyyet etmiş olsa sağ olana hepsi verilir. Ebu Yûsuf'a göre ölümünü biliyorsa doğru, bilmiyorsa yarısını verir.
8. Zimmilere kendi inançları ve dinlerince muteber kaidelere göre muamele olunur.
- a. Bir zimmi (İslâm devletine tabi gayri müslim) erkek, zimmi bir kocanın iddetini görmekte olan bir zimmi kadınla evlense bu evlilik kabul edilir. Sâhibâna göre araları ayrılır.
 - b. Bir zimmi erkek yakın akrabasıyla evlenmiş olsa her ikisi de müslüman hâkime başvurmadıkça ayrılmazlar. Sâhibâna göre birinin başvurmasıyla araları ayrılır.
9. Bir kimse bir beyanda bulunduğu takdirde beyanının doğruluğuna aid bir alâmet veya delil olduğu zaman o alâmet ve delili de açıklamadıkça beyanı kabul edilmez.

- a. Bir kimse, başka bir kimsenin kendisinin başını yadığını iddia etse o yarayı gösterebilmekle emrolunur.
- b. Küçüklerin velileri geçmişte bir nikâh akdi yaptıklarını iddia etseler delil getirmeleri gerekir. Sâhibân ve Şâfiî'ye göre delile ihtiyaç yoktur.
- c. Mükellef, zekâtını başka bir tahsildara ödediğini iddia etse beratını göstermedikçe kabul edilmez.

10. Bir şeyin telefine sebep olan şey mâlikin mâlik oluşundan önce meydana gelmişse yeni mâlik lehine telef edene tazminat gerekmez.

Meselâ bir kimse bir köleyi gasbederek onu saklasa ve kıymetini ödemesine karar verilse; bir başkası da onun emri olmaksızın onun kıymetini tekeffül etse bir başkası da onu azad etse sonra da tazminatı birlikte alsalar, azad edenin azadı geçerli olur, azad ettiğini tazmin etmesi emredilmez. Sâhibân ve Şâfiî'ye göre azad edenin ödeme gücü varsa tazmin eder.

11. Mutlak izin töhmet ile hiyânetten âri olduğu zaman örf ile tahsis edilemez.

- a. Satım akdine vekil tayin edilen kimse kaliteli, kalitesiz her şeyi, her hangi bir bedelle satsa caiz olur. Çünkü bu izin mutlaktır, töhmet ise nefyedilmiştir. Örf ile tahsis edilemez. Sâhibân ve Şâfiî'ye göre tahsis edilir.
- b. Kendisine bir şey emanet edilen kimse, vedi'ayı gittiği yere götürse, yol emin olduğu takdirde, vedi'a için zahmet ve güçlük olsun, olmasın caizdir. Sâhibâna göre zahmet ve sıkıntı olmazsa caiz, olursa caiz değildir.
- c. Kısas talebeden kimse, sulh için bir vekil tutsa o vekil az veya çok bir karşılık üzerine sulh akdetse caizdir. Sâhibân ve Şâfiî'ye göre caiz değildir.

12. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre: Şerî'atın izniyle işlenerek meydana gelen bir şey sanki insanlardan velâyet hakkı olan kimsenin izniyle yapılarak meydana gelmiş gibidir. Ebu Hanife'ye göre: kusursuz olma şartı aranır. Nite-k'm ava ateş etme kusursuz olmak şartıyla şer'an izin verilen bir şeydir. Ne var ki atış bir insana isâbet etse tazmin ettirilir.

- a. Çalgı ve eğlence âletleri kırılrsa Sâhibân'a göre tazminat gerekmez. Çünkü bu Şerî'atın izniyle yapılan bir şeydir. Sanki yetkili makamın müsâadesiyle yapılmış gibidir. Ebu Hanife'ye göre ise, şerî'at bir kimseye emr-i bil-ma'rûf ve Nehy-i anil-münker yapabilmesi için, teleften sâlim olma şartıyla izin vermiştir.
- b. Bir kişi mescide bir kandil assa, kendisi o işin ehlinde olmadığı halde; ya da borular döşese veya hasır serse bu yüzden camiye zarar gelse tazmin etmesi gerekmez. Ebu Hanife'ye göre tazmin eder. Çünkü selâmet şarttır.
- 13. Ebu Hanife'ye göre: beyân (tesmiye) sahih olduğu zaman, beyânın muktezîsine itibâr edilmez; beyân sahih olmadığı zaman muktezî muteber olur.**
- a. Bir adam bir koyun sürüsünü, her bir koyun on dirheme diyerek satsa, fakat tamamını belirtmese Ebu Hanife'ye ve Şâfiî'ye göre akid sahih olmaz. Beyân sahih olmadığı için; bunda mukteziye itibâr edilir ki o da cehâlettir.
- b. Bu sürüyü senden satın aldım, 100 koyunluk bu sürü her koyun 10'a, paranın tamamı da 1000'dir dese; bir de baksa ki 90 koyun almıştır. Bu akid caiz olur. Çünkü beyân sahihtir. Mukteziye itibâr edilmez, akdin fesadına hükmedilmez, akidde cehâlet bulunduğu halde...
- 14. Hükümlerde töhmet muteberdir. Kim bir şey işler de fiilinde töhmet imkânı olursa, o fiilin fesadına hükümlenir.**
- a. Ölüm hastalığı halindeki karısına, seni, sıhhatli iken boşamıştım, iddetin de sona ermişti, dediğinde karısı onu tasdi ettikten sonra, karısına bir vasiyette bulunsa veya bir borç ikrar etse Ebu Hanife'ye göre mirâs, vasiyyet veya ikrardan hangisinin miktarı düşükse ona hükmedilir. Çünkü bu adam yaptığı işte itham edilir. Karısına 1/4, 1/8 gibi hisseyi az bulduğu için, ona daha çok şey verebilmek için bu yola başvurması mümkündür. Sâhibân ve Şâfiî'ye göre ona ikrar veya vasiyyet caizdir, yabancılara caiz olduğu gibi...
- 15. Mürtedin mülkü, riddetin kendisiyle, mevkûf bir şekilde, zâil olur. Sâhibân ve Şâfiî'ye göre: Dâru'l-harbe gitmesine hâkim kararı verilmedikçe zâil olmaz.**

- a. Müslüman iken kazanılan miras olur. Çünkü riddetin kendisiyle, mülkleri, kendisi müslüman olduğu haldeki mirasçılara intikal eder. Böylece müslümanın malını müslümanlara miras kılmak durumu hâsıl olur. Dinden döndükten sonraki malı ise ganimet olur. Çünkü riddetle kanının masumiyeti zâil olunca malının masumiyeti de zâil olur... Sâhibân'a göre her iki mal da mirasçılara intikal eder. Kadı dâru'l-harbe girmesine karar vermediği için mülkü ondan zâil olmamıştır.
- b. Mürted, bir insanı hata ile öldürürse, müslümanken kazandığı ve mürtedken kazandığı iki çeşit malı olsa müslümanken kazandığı maldan diyet ödenir (Câmi'us-sağır rivâyeti). Ya da mürtedken kazandığı maldan ödenir. Çünkü müslümanken kazandığı mal riddeti sebebiyle bir nevi elinden çıkmış sayılır. Sâhibân'a göre iki maldan ödenir.
15. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre eşyanın hukuku asıllarına göre muteber olur. Ebu Hanife bir çok yerlerde aynı şekilde mülhak olarak eşya haklarına itibâr eder.
- a. Tedbir yani efendinin kölesine, ben öldükten sonra hürsün, demesi Sâhibân'a göre bölünmez bir haktır. Çünkü o âzâd etme haklarından bir haktır. Âzâd etme, tecezzi etmeyeceğine göre onun haklarından biri, cüzlerinden biri de öyledir. Ebu Hanife ve Şâfi'ye göre tecezzi eder.
- b. Efendi kölesini hacretse, elinde de kazancı var ise, sonra bu köle bir borç ikrar etse ikrarı caiz olmaz. Çünkü kendisine ticâret hususunda izin verilince borçluluğu ve kazancı hakkındaki ikrarı da caiz olur. Hacr altına alınınca nasıl ki borç ikrarı caiz değilse kazancı hakkındaki ikrarı da caiz olmaz. Çünkü o da rakabenin tabiidir. Ebu Hanife'ye göre hacirden sonra borcu hakkındaki ikrarı caiz olmaz. Halbuki kazancı hakkındaki ikrarı caiz olur. Çünkü izin ticârete hakkındadır. Ticâret ise devam etmektedir. Çünkü hacrdan sonra insanlara karşı üzerindeki borcu ödemesi gerekir.
17. Ebu Hanife'ye göre: Ümmü'l-veled mal değildir, kıymeti yoktur.
- a. Onu bir gâsıb gasbetse helâk olduğu zaman tazmin etmez. Sâhibân ve Şâfi'ye göre tazmin eder.

- b. Onu bir kimse satın alsa teslim aldıktan sonra elinde helâk olsa kıymetini tazmin etmez, diğer üç imâma göre tazmin eder.
18. Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre gelir getiren veya kendisine bir hibe yapılan her kölenin geliri ve hibesi efendinin olur, mülk ister tamam olsun, ister noksanlaşsın, ister mâlikin garantisinde olsun ister olmasın. Çünkü gelir mülk edinilmiştir Aslın mâliki ona her hâl ve kârda mâliktir. Eâhibân'ın ana kaidesi ise: köle eğer mâlikin garantisinde ise mülk tam olsun, nâkıs olsun, gelir de ona aiddir. Başkasının garantisinde ise gelirin mülkü, mülkün tamam olup olmadığı anlaşılınca kadar mevkûf olur.
- a. Bir adam köle satsa satıcı muhayyerliğini de şart koşsa bu takdirde müşteri köleyi kabzetse ve onun elinde köle bir gelir getirse satan o gelire daha lâyıktır. Çünkü köle henüz onun mülkünden çıkmamıştır. Akid tam olsun noksan olsun. Sâhibân'a göre gelir mevkûftur. Çünkü o müşterinin garantisinde altındadır, satıcının mâlik olmasına rağmen.
- b. Müşteri muhayyer olsa ve müşteri câriyeyi kabzetse, sonra o bir gelir getirse Ebu Hanife'ye göre gelirin mülkü mevkûftur. Çünkü ona göre mülk satıcının mülkiyetinden çıkmış, müştresinin mülkiyetine henüz girmemiştir. Sâhibân ve Şâfi'ye göre ise: mülk müşteri için tamam olmuştur. Gelir onun mülkünde veya garantisinde meydana gelmişse onun olur.
- c. Buna göre bir adam başka bir adamdan bir cariye gasbetse, onu satsa gâsıbın elinde bir gelir getirse veya müşterinin elinde bir gelir getirse, sonra câriyenin efendisi satışa izin verse her halde gelir o cariyenin efendisininindir. Sâhibân'a göre ise gelir, izin verdiği takdirde müşterinin olur, iptal ederse câriyenin efendisi olur.
19. Ebu Hanife'ye göre haklara zimmet tealluk ederse, aynından ifâsı vâcib olur; aynında izdiham olur da aynın ifası zorlaşırsa avl metoduyla ayn taksim edilir. Haklar, aynlarına tealluk ederse aralarında münâzaa metoduna göre taksim edilir. Sâhibân'a göre ise haklardan ifası mümkün olmayanlara bakılır. Sahibi tek olanlar aynın tamamına hak kazanamazlar. Bun göre yn munâzaa metoduna göre

taksim edilir. Sahibi tek olanlar ayın tamamına hak kazanır. Ancak başkasının ona inzımanı onu noksanlaştırır. Buna göre avl metoduna göre taksim edilir.

- a. Bir adamın eilindeki bir evde bir adam tamamında, diğeri yarısında hak iddia etse ve her biri delil getirse münâzaa metoduna göre aralarında taksim edilir. Dört payda üzerinden halledilir. Sâhibân'a göre avl yoluyla üç payda üzerinden halledilir.
20. Ebu Hanife'ye göre bir insanın kasden birşeye malik olması ve başkasına havaleye malik olması caiz olduğu gibi, kasden bir şeye malik olmaması ve hükmen mâlik olması da caizdir.
- a. Bir müslüman bir zimmiyi kendisine şarap almak üzere vekil etse caiz olur. Sâhibâna göre tevkili caiz olmaz, zimminin satın alması kendisi için muteber olur.
 - b. İhramlı bir hacı nâmzedi, ihramlı olmayan birini kendine bir av satın almaya vekil etse caiz olur. Sâhibân'a göre caiz olmaz, ihramlı olmayanın satın aldığı av kendisi için muteber olur.
 - c. Hırsızlardan birinin eli kesilmekle tazminat diğerkleri hakkında hükmen sâkıt olur, kasden mâlik olmasa da. Sâhibân'a göre diğerkleri hakkında tazmin sâkıt olmaz.
21. Akdin mucebini nefyetmek caiz olmaz. Şartın mucebini nefyetmek caiz olur. Sâhibân'a göre akdin mucebini nefyetmek caizdir.
- a. Terziye, şu kumaşı bu gün dikersen bir dirhem, yarın dikersen yarım dirhem, diye şartlı teslim etse birinci şart caiz ikinci şart batıldır. Sâhibân'a göre iki şart da caizdir.
22. Kendi kendine bir şeye gücü yetmiyene başka biri yardım etse ona yardım etmiş olmaz.
- a. Hasta yüzünü kıbleye döndüremese, orada yüzünü kıbleye çevirecek başka birisi bulunduğu halde yüzünü kıbleye çevirmeden namaz kılrsa namazı caiz olur. Sâhibân'a göre yüzünü kıbleye çevirtmeden namaz kılması caiz olmaz.
 - b. Kirli yatakta yatan bir hasta, yanındaki temiz yatağa geçme imkânı olmasa, yanında da onu temiz yatağa taşıyacak

biri olsa kirli yataktaki namaz kılrsa caiz olur. Sâhibân'a göre olmaz.

- c. Gözleri görmeyen biri Cuma namazına gidemese, yanında da onu cuma namazına götüreceği biri bulunduğu halde camiye gitmeyerek öğle namazını kılrsa bu caizdir. Sâhibân'a göre ise caiz değildir.

II. EBU HANİFE VE EBU YUSUF İLE İMAM MUHAMMED ARASINDAKİ İHTİLÂFLARIN KAYNAKLARI

1. Namaz fiillerinin fesâdı namazın haramlığının fesadını gerektirmez.
 - a. Nafîle namazlarda ilk iki rek'atın birinde ve son iki rek'atın birinde kıraat okusa Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre dört rek'atın kazası vâcib olur. Çünkü fiiller hernekadar fasid olmuşsa da hürmet bakidir. Son ikiye başlamak sahih olur. Başlamak sahih olunca kazası da vâcib olur. İmam Muhammed ve Züfer'e göre ilk iki rek'atın kazası vâcibdir, son iki rek'atın değil.
 - b. Aynı durumda ilk iki rek'atta kıraatı terkedip son iki rek'atta okusa Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre son ikisi caizdir. Çünkü haramlık bakidir, ona son ikiyi dayandırmak sahihtir. İmam Muhammed ve Züfer'e göre son iki rek'at caiz değildir.
 - c. İmam Cuma namazını kıldırırken teşehhüd miktarı oturduktan sonra namazı bitirmeden evvel vakit çıkarsa, sonra yüksek sesle gülse abdesti bozulur. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre başka bir namaz için abdest alması gerekir.
2. İkâle sûretile feshi imkânsız olan her akidde yemin ve redleşme yoktur, ancak bedende ihtilâf hâli müstesnâ: azâd gibi.
 - a. Buna göre Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre üzerine akid yapılan malın helâk olması yeminleşmeye ve karşılıklı red talebine mani olur. Çünkü bu akdin ikâle sûretiyle feshi imkânsız hâle gelmiştir. İmam Muhammed'e göre yeminleşirler ve redleşerek kıymeti birbirine iade ederler.

- b. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre bir kimse bir cariye satın alsa, müşterinin mülkünde iken değeri artsa veya bir çocuk doğursa sonra fiatta ihtilâf etseler, yeminleşmeleri ve karşılıklı redleşmeleri gerekmez. İmam Muhammed'e göre yeminleşirler...
- c. Bir müşteri iki köle satın alsa, biri elinde helâk olsa sonra fiatta ihtilâf etseler, yeminleşmezler. Ancak satıcı hayatta olanı alır, helâk olanın fiatından bir şey talep etmezse o takdirde olur.
3. Muhbiri olmaksızın Kâdinin karar vermesi gerekmiyen veya muhbirsiz hükme bağlanmasına yol bulunamayan her ihbarda adâlet şarttır, fakat sayı şart değildir. Hükümlerle ilgili haber-i âhâd gibi. Çünkü kadı onlara dayanarak muayyen bir hâdisedeki muayyen bir şahıs aleyhine hükmettiği zaman, bu kararı beyyineye veya ikrara veya vesikaya müstenid olur. Onun kararı o habere müstenid olmaz. Hernekadar o hucetle karara ancak o habrele yol bulunabilirse de.
- a. Güvenilir tek kişinin tezkiyesi makbuldür. Çünkü kadı onun tezkiyesine dayanarak değil, ancak şahitlerin kabûlüne istinâden karar verir. İmam Muhammed'e göre âdil kimsenin iki olması şarttır...
- b. Adâletli tek kişinin tercemesi makbuldür. Aynı açıklamaya göre İmam Muhammed'e göre bunda da iki tercüman şarttır...
- c. Ebenin tek başına doğum şahidliği kabul edilir, adaletli ise. Çünkü bu takdirde onun şahitliği ile değil, firâşa dayanarak nesebin sâbit olduğuna hükmedilir. Firâş ise ebenin şahitliğinden önce sâbit olmuştur. Biz sadece doğumu onun ifadesine göre öğrendiğimiz cihetten adil olmasını onun sıfatı olarak ele alıyoruz. Onun şahitliğinin hükümle ilgisi olmaması cihetinden de sayıya itibar etmiyoruz... İmam Muhammed ve Şâfiî sayının iki olmasını şart koşarlar.
4. Ebu Hanife'ye ve Ebu Yusuf'un son görüşüne göre: su ile çıkarılan her usâre yeterince kaynatıldıktan sonra onun sarhoş etmiyen az miktarı helâldir. Pekmez gibi.
- a. Kuru üzüm sırası ve hurma sırası, asgarî derecede kaynatılsa tedâvi veya yemek sindirimi kasdiyle içilebilir. İmam

Muhammed ve Şâfiî'ye göre mayalandığı takdirde tedâvi ve hazım için içilmesi helâl olmaz.

- b. Üzüm usâresi üçte ikisi gidip üçte biri kalıncaya kadar kaynatıldıktan sonra veya üçte biri gidip üzerine su dökülerek ateşte kaynatıldıktan veya sadece ısıtıldıktan sonra mayalansa aynı şekilde tedavi veya sindirim için içilmesi caiz olur. Çünkü inceltmek için üzerine su ilâve edilen bakiye kuru üzüm ve hurma hükmündedir. İmam Muhammed ve Şâfiî'ye göre içilmesi helâl olmaz.
- c. Usâresi alınmış üzüm posası, üzerine su dökülerek elde edilen şıra ateşte kaynatılsa, sonra mayalanıncaya kadar kendi haline terk edilse sarhoş etmiyen az miktarını içmek helâl olur. İmam Muhammed'e göre tamamen haramdır.

III. EBU HANİFE VE İMAM MUHAMMED İLE EBU YUSUF ARASINDAKİ İHTİLÂFLARIN KAYNAKLARI

1. Ebu Yusuf'a göre: kendi sahih olmayan şeyin içinde olan şey de sahih olmaz. Ebu Hanife'ye göre kendisi sahih olmadığı halde onun hudutları içindeki şeylerin sahih olması mümkündür. Bu kaideye giren meselleerin çoğunda İmam Muhammed Ebu Hanife ile aynı görüştedir.
 - a. Hacr altındaki çocuğa bir kimse bir mal emanet etse ve o çocuk o malı istihlak etse Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre çocuğa tazmin etmesi gerekmez. Çünkü böyle bir çocukla vedia akdi sahih olmasa da onu telef etmeye memur etmek sahih olur. Ebu Yusuf'a göre tazmin etmesi gerekir. Çünkü şayed onu o malı yok etmeye memur etmek sahih olsaydı vedia akdinin zımında sahih olması gerekirdi. Mademki akid sahih değildir o halde onun zımındaki şey de sahih değildir...
 - b. Gizlice 1000'e açıktan da 2000'e bir nikâh akdi yapılsa her halde Ebu Yusuf'a göre 1000 ödenmesi gerekir. Çünkü aleni sözleşme sahih olsaydı muhakkak ikinci akdin zımında sahih olurdu. İkinci akid sahih olmayınca onun zımındaki de sahih olmaz. İmam Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre ise mehir aleni olandır. Şayed mehrin muteber

olanının gizli mehir olduğuna şahid getirseydi gizli mehir kabul edilirdi. İkincisi gösteriş ve riya olurdu. İbnu Ebu Leylâ da her halde açık mehri müdâfaa eder.

c. Bir adam öldükten sonra bir kölesi kalsa iki kişiden her biri o köleyi kendisine rehin bıraktığını iddia ve isbat etseler şahitlikleri kabul edilmez ve borçlarına karşılık o köle satılamaz, Ebu Yusuf'a göre. Çünkü borca karşılık satış akdi sâbit olsaydı onun zımında rehin akdi de sâbit olurdu. Yine ona göre şayi hisseli mallarda rehin sâbit olmaz, dolayısıyla onun zımındaki şey de sahih olmaz. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre köle satılabilir...

2. Ebu Hanife'ye göre yemin ancak neye yemin ediliyorsa onun üzerine akdolunur. Akdolunmayan yeminin keffâreti olmaz. Çünkü akid bir sıfattır. Sıfatın bir mevsufu olması gerekir. Ebu Yusuf'a göre üzerine yemin edilen şey fevtolsa bile yemin tahakkuk eder.

a. Bir kimse içinde su bulunduğunu bilmediği bir testiye göstererek şu testideki suyu içeceğim, diye yemin etse Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre keffâret gerekmez, Ebu Yusuf'a göre ise keffâret gerekir.

b. Bir kimse öldüğünü bilmediği bir kimseyi öldürmeye yemin etse Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre keffâret gerekmez, Ebu Yusuf'a göre ise gerekir.

c. Bir kimse, şu testideki suyu bu gün içeceğim, diye yemin etse ve o testideki su o gün güneş batmadan dökülmüş olsa Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre bu kimseye keffâret gerekmez. Çünkü yemin vaktin sonunda kesinlik kazanır. Vaktin sonunda ise yemin edilen şey fevt olmuş bulunmaktadır. Yemin kesinleşmediği için keffâret gerekmez. Ebu Yusuf'a göre ise günün devamınca keffâret gerekir...

3. Ebu Yusuf'a göre akidden sonra akde tealluk eden şartlar akid yapılırken mevcut gibidir. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre ise bu şartlar akid yapılırken mevcut gibi düşünülemez.

a. Bir kimse orta kalitede bir ton buğdayda selem akdi yapsa, sonra daha kaliteli vasıfta buğday teslim ederek bunu al farkını ver, dese, veya daha düşük kalitede buğday teslim

ederek, bunu al farkını vereyim dese Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre, zahir rivâyete nazaran, caiz olmaz. Ebu Yusuf'a göre câiz olur. Çünkü o bu şartı akdin aslına katmakta ve sanki akdi bu şarta göre vaki olmuş gibi kabul etmektedir...

- b. Bir kimse bir kadını mehir belirtmeden nikâhladıktan sonra mehir belirtse, daha sonra zifaf etmeden boşasa Ebu Yusuf'un son görüşünde akidden sonra belirttiği mehrin yarısını vermekle mükelleftir. Böylece akidden sonra belirtileni akid esnâsında belirtmiş gibi düşünmektedir. Bir başka ihtihadında ise Ebu Hanife ve İmam Muhammed gibi mut'a gerektiğini kabul eder.
- c. Bir şahıs, kefil isteyen şahıs mevcut olmadığı halde, bir adama kefil olsa (nakdî kefalette bulunsa), kefalet isteyen adam bunu öğrenince tasviib etse Ebu Yusuf'a göre bu caizdir. Böylece sonraki ikrarı baştan ikrar etmiş gibi kabul edilmiştir.

IV. EBU YUSUF İLE İMAM MUHAMMED ARASINDAKİ İHTİLÂFIN KAYNAKLARI

1. Ebu Yusuf'a göre: Bir şeyin kendine has hükmü olduğu halde hükümde başkasına tabi olması caizdir. İmam Muhammed'e göre ise bir şeyin kendine mahsus hükmü varsa hükümde başkasına tabi olamaz.
 - a. Bir adam bir koyun boğazlarken damarların bir kısmını kesip bir kısmını terketse İmam Muhammed'e göre her damarın yarıdan fazlası kesilmedikçe yenmesi helâl olmaz. Çünkü her damar kendi kendine yaşar, başkasına tabi olmaz. Ebu Yusuf'a göre nefes ve yemek borularıyla can damarlarından birinin kesilmesiyle helâl olur. Aksi takdirde olmaz. Çünkü can damarları aynı cinstendir. Buna göre birinin diğerine tabi olması mümkündür. Ebu Hanife'ye göre bu dört uzuvdan her hangi üçü kesilmekle helâl olur...
 - b. Bir kimse Beytullah'a gitmeyi nezretse, sonra aynı yıl farz olan haccını ifa etse Ebu Yusuf'a göre nezrini de ifa etmiş olur. İmam Muhammed'e göre nezri uhdesinden düşmez.

Çünkü o nezir başlı başına bir vecibedir, başkasına tabi olamaz...

c. Bir kimse, birisine, kârını yarı yarıya bölüşmek üzere, 1000 lira vererek emek-sermâye ortaklığı akdettikten sonra 1000 lira kâr etse ve toplam 2000 olsa sonra ona 1000 lira daha vererek kârın üçte biri kendisine aid olmak üzere bir akid daha yapsa ve parayı çalıştıranı dilediği gibi hareket etmekte serbest bıraksa, çalıştıran da ikinci 1000'den 500'ünü birinci 1000'e ilâve etse ve bundan kâr ettikten sonra ondan bir miktarı helâk olsa Ebu Yusuf'a göre helâk toplam kazançtan düşürülür. Çünkü akid aynı cinstendir. Mal da taraflardan birine aittir. Buna göre ikinci sermâye birinci sermâyeye tâbi olur. İmam Muhammed'e göre ise helâk olan kısım birinci sermâyenin kârından ve ikinci sermâyenin kendisinden düşürülür. Çünkü akidlerin her biri kendi başına müstakildir. Birinin diğerine tabi olması mümkün değildir. Her birinin hükmü de aynı olamaz. İki ayrı kimseye ayrı ayrı akid yapmak gibidir...

2. Ebu Hanife'ye (?) göre mevkûf bir akidde sonradan meydana gelen bir değişiklik akid esnâsında mevcudmuş gibi kabul edilir. Bir kimse bir kadını rızası olmaksızın nikâhladıktan sonra kadın henüz razı olmadan ona bir iddet ârız olsa kadının razı olmasına itibar edilmez. Ebu Yusuf'a göre ise arıza başlangıçta mevcud kabul edilmez.

a. Alıp satmaya vekil edilen bir şahıs, kıymetinin misliyle ve üç gün muhayyerlik şartıyla bir şeyi sattıktan sonra akid yapılan şey iki katına kadar artsa Ebu Hanife'ye göre vekil muhayyerdir. Çünkü bu durumda o akdi yenilemeye maliktir. Ebu Yusuf'a göre muhayyerlik müddeti tamam olduktan sonra akid kesinleşir. Sonradan meydana gelen değişiklik akid yapılırken mevcud gibi kabul edilemez, ilerde meydana gelecek değişikliği kasederek icâzet verse caiz olur. İmam Muhammed'e göre akid fesholunur ve sonraki değişiklik akid yapılırken mevcudmuş gibi kabul edilir.

b. Bir kimse küçük çocuğunun malını üç gün muhayyerlik şartıyla satsa ve muhayyerlik bitmeden çocuk erginlik çağına girse bu satışa icâzet vermek çocuk için bir haktır. Bu hal akid yapılırken mevcud gibi kabul edilir. Ve sanki

ergin bir çocuğun malını onun icazetine bağlı olarak satmış addedilir. Ebu Yusuf'a göre babanın muhayyerlik hakkı düşer ve akid kesinleşir. Çünkü bu durumda babanın ve lâyet hakkı düşmüştür, babanın ölmüş olmasına benzer...

c. Bir kimse şıra satın alsın, teslim almadan önce şarap haline gelse akid bozulur. İmam Muhammed'in bu görüşte olduğu, Ebu Yusuf'a göre ise akdin bâtil olmayacağı nakledilmiştir...

3. İmam Muhammed'e göre bir şeyin devam ettirilmesine başlama hükmü verilebilir. Ebu Yusuf'a göre her yerde başlama hükmü verilemez.

a. Bir hacı adayı ihramdan önce koku sürünse ve ihram giydikten sonra bu koku devam etse İmam Muhammed'e göre ihramlı iken sürünmüş gibi mekruh olur. Ebu Yusuf'a göre mekruh olmaz...

b. Bir adam bir elbiseyi giymemeye yemin etse, yemin eden uyurken başka biri o elbiseyi üzerine örtse bu hususta İmam Muhammed'in yemininin bozulmuş olmasından endişe ederim dediği rivayet edilir.

4. Ebu Yusuf'a göre Allah'a aid bir hakkı başka bir zaman harcamak sahibinin mülkiyetini izale eder. İmam Muhammed'e göre mülkiyeti izâle etmez.

a. Bir müşteri satın aldığı bir evi cami haline getirirse sonra şuf'a hakkı olan biri bu tasarrufa müdâhale etse İmam Muhammed'e göre şuf'a yoluyla o tasarrufu bozabilir. Hasan b. Ziyâd, Ebu Yusuf'un bir görüşüne de uygun olarak, cami tasarrufunu bozamaz der. Çünkü onu cami yaptıktan sonra ondaki mülkiyeti ortadan kalkmış ve Allah'ın mülkü olmuştur.

b. Bir adama bir koyun hibe edilse ve hibe edilen o koyunu Allah'a kurban edeceğini nezretse Ebu Yusuf'a göre artık dönemez. İmam Muhammed'e göre ise dönebilir...

c. Bir cami harabolur ve hiçbir müdâvimi kalmazsa Ebu Yusuf'a göre mirasçılara intikal etmez. İmam Muhammed'e göre mirasçılara döner.

V. HANEFİ MEZHEBİNİN ÜÇ BÜYÜK İMAMI İLE ZÜFER ARASINDAKİ GÖRÜŞ AYRILIKLARININ KAYNAKLARI

1. Üç büyük müctehide göre bir şey hüküm bakımından başka bir şeyin yerine konursa yerine konulduğu şeyin bütün hükümlerinde onun yerine geçmiş olmaz. Züfer'e göre ise bu takdirde bütün hükümlerinde onun yerine geçmiş olur. Meselâ eşlerden birinin ölümü miras hakkının doğuşunda zifaf yerine geçer, fakat gusül hakkında zifaf yerine geçmez...
 - a. Bir kişi rukûda imama yetişerek sâdece tekbir alabilse, rukû fiiline katılmadıkça o rek'ata yetişmiş sayılmaz. Çünkü rukû için kıyâm hükmü vardır. Züfer'e göre bütün hükümlerinde kıyâm yerine geçer. Fakat diğerlerine göre hususî bir hükümde kıyâm yerine geçer, kıyâmın bütün hükümlerinde değil...
 - b. Namaz kılan bir kimse son ka'dede teşehhüd miktarı oturduktan sonra kahkaha ile gülse üç imama göre başka bir namaz için abdest alması gerekir, Züfer'e göre ise gerekmez. Çünkü kahkaha namaz bittikten sonra meydana gelmiştir. Bu sebeple namazın bozulmaması hakkında namaz dışında kahkaha edilmiş makamına kaim olur. Abdesti yenileme hususunda da aynıdır. Bu yüzden abdesti yenilemeye gerek kalmaz.
 - c. Akid üzerine ziyâde kılınan şartlar akdin fâsid olması hususunda akdin başlangıcında tesbit edilmiş şartlar yerine geçer, o şartlar çıkarılıp atıldığı zaman akdin cevazının inkânsızlığı hususunda başlangıçtaki şartların yerine geçmez, üç imama göre. Züfer'e göre ise akidden sonraki şartlar çıkarılıp atıldığı takdirde akdin caiz olmaması ve geçerlilik mümkün olmaması hususunda ilk şartlar makamına kaim olur...
2. Mezhebin üç imamına göre akidlerdeki ve diğer mevzulardaki hükmün o akidlere sonradan âriz olan bir mânaya tavakkuf etmesi mümkündür. Züfer'e göre ise bir şey mümkün veya fasid olunca sonradan meydana gelecek bir mânâ sebebiyle bir başka hale inkılâb edemez, yenilenip baştan akde katarak akdi yenilemedikçe...

- a. Bir mal, hasad veya ekim zamanına talik edilerek satılsa üç imama göre o satışın hükmü o şartın çıkarılmasına mevkûf olur Eğer vade gelmeden önce o şart çıkarılırsa akid câiz olur, aksi takdirde satış hükümsüzdür. Züfer'e göre ise o akid fâsiddir. O şart çıkarılmış olsa bile cevaza inkulâb etmez.
- b. Tehdid altında bir akid yapılsa bu akid rızâya bağlıdır. Eğer tehdid edilen şahıs razı olursa akid caiz olur, aksi takdirde caiz olmaz. Züfer'e göre ise o akid, tehdid edilen şahıs daha sonra razı olsa bile yine fâsiddir. Çünkü akid bir defa fasid olarak vukû bulmuştur, yeniden başlanmadıkça cevâza dönüşmez...
- c. Bir hıristiyan diğer bir hıristiyandan şarap satın alsa, sonra satıcı malı teslimden önce müslüman olsa bu akid fâsid olur ve ondaki fesâd durdurulur. Bu arada eğer şarap sirkeye tehavvül ederse üç imama göre akid caiz olur. Züfer'e göre ise caiz olmaz, fesâd ortadan kalkıncaya kadar da durdurulmaz.
3. Mezhebin üç imamına göre hükümlerde sonradan meydana gelen bir şey baştan mevcut bir hükme aykırı hüküm ihtiva eder. Züfer'e göre ârızın hükmü baştan mevcut hükmün aynıdır.
- a. Bir kimse bir köle satsa ve onu müşteriye teslim etmeden önce köle kaçsa üç imama göre akid bâtil olmaz. Züfer'e göre bâtil olur. Sonradan meydana gelen ârız akid yapılırken başta mevcudmuş gibi addedilir.
- b. Bir selem akdinde selemin vadesi bittikten sonra selem yapılan mal piyasadan çekilse bize göre selem akdi bozulmaz, Züfere göre bozulur. Neticede meydana gelen malın bitmiş olması arızası akid yapılırken baştan mevcudmuş gibi kabul edilir...
- c. Satılan veya rehin bırakılan koyun, henüz satıcıdayken veya rehin alanın elinde ölse de satıcı veya rehin alan derisini tabaklasa üç imama göre müşteri fiattan değerine düşen hisseye karşılık veya borçtan değerine düşen miktar yerne o deriyi alabilir. Züfer'e göre rehin ve satış bâtil olur.

4. Mezhebin üç imamına göre bölünemiyen bir şeyin bir kısmının mevcut oluşu tamamının mevcut oluşu gibidir. Züfer'e göre ise bir şeyin bir kısmının var oluşu tamamının var oluşu gibi değildir...
- a. Bir kimse bir rek'at namaz kılmayı nezretse iki rek'at kılması vacip olur. Çünkü üç imama göre namaz bölünmez, bir rek'atı belirtmek iki rek'atı söylemek gibi kabul edilir. Züfer'e göre o kimse hiçbir şey nezretmemiş olur...
- b. Hayızlı bir kadın bir vaktin sonunda gusledip tekbir alacak kadar bir zaman kala hayızdan kesilse üç imama göre o vaktin namazı o kadına farzolur. Çünkü namazın bir cüz'ü mümkün olduğu takdirde namazın tamamı mümkün gibi kabul edilir. Züfer'e göre o kadına o vaktin namazı farzolmaz...
- c. Bir kimse iki mestlerine meshettikten sonra birini ayağından çıkarsa her iki mestte de meshi bozulmuş olur. Çünkü meshin bozulması bölünmez Züfer'e göre sâdece çıkardığı mestte mesh bozulmuş olur, diğerinde olmaz...
5. Mezhebin üç imamına göre sıfattaki muhâlefet muteber değildir, Züfer'e göre ise muteberdir.
- a. Bir adam, karısını bir ric'i talakla boşamak üzere başka bir şahsa yetki verse, o bir bâin talak boşasa bir ric'i talak boşamış olur. Züfer'e göre ise hiç bir şekilde boş olmaz. Çünkü müvekkilin emrine uymamıştır.
- b. Bir şâhid bir adamın karısını bir ric'i talakla boşadığına, başka bir şâhid de bâin talakla boşadığına şahidlik etseler bir ric'i talak boşadığına hükmolunur. Züfer'e göre ise şahidlikleri kabul edilmez.
6. Mezhebin üç imamına göre bir şeyin azı bağışlanır, Züfer'e göre ise bağışlanmaz.
- a. Bedenin iki abdest bozma uzvunun dışında kalan herhangi bir yerinden kan çıkarsa da yaranın başından taşmasa üç imama göre abdest bozulmuş olmaz, Züfer'e göre ise abdest bozulur ve az da olsa o bağışlanmaz...
- b. Bir kimse şarap, kusuntu, pislik v.b. dökülmüş de kurumuş ve necâsetlik eseri kaybolmuş bulunan bir yerde namaz kılsa üç imama göre namaz caiz olur. Çünkü yer onların

necisliğini emmiş ve çok az bir şey kalmıştır. Bu çok az şey ser'en affedilmiştir. Züfer'e göre bu kimsenin namazı bozulur. Çünkü orada az da olsa necâset kalmıştır. Bu bağışlanmaz...

- c. Bir kimse oturmakta olduğu bir evi veya binmekte olduğu bir vâsıtayı kastederek, Vallahi bu evde oturmam, bu arabaya binmem, diye yemin etse ve derhal o ev veya arabadan çıksa üç imama göre yeminini bozmuş olmaz. Züfer'e göre birkaç sâniye bile kalsa yemini bozulur.
- d. Oruçlu bir kimse dişleri arasında kalmış olan yemek kırıntısını yutsa üç imama göre keffâret gerekmez, Züfer'e göre gerekir.
7. İmam Muhammed, Hasan b. Ziyâd ve Züfer'e göre (?) hükmün tealluk ettiği illete itibar edilir. Hükmün ortaya çıkmasını sağlayan şeye itibar edilmez. Züfer'e göre (belki ikinci bir görüş olarak) hükmün ortaya çıkmasını sağlayan şey hükmün tealluk ettiği şey gibidir.
 - a. İki şahid bir kimsenin, kölesine, şu eve girersen hürsün dediğine diğer iki şahid de kölenin adı geçen eve girdiğine şahidlik ettikten sonra kâdı kölenin hür olduğuna karar verse, daha sonra da şahidlerin hepsi şahidlikten dönseler üç imama göre eve girdiğine şahidlik edenlere tazminât gerekmez. Züfer'e göre ise bütün şahidler tazminata ortak olurlar. Çünkü hürriyete kavuşturmanın gerekliliği hepsinin şahidliği ile ortaya çıkmıştır.
8. Mezhebin üç imamına göre aynı cins şeylerde niyyetin ayrı ayrı belirtilmesine itibar edilmez. Züfer'e göre ise edilir.
 - a. Bir kimse dört karısına birden zihar yapsa, yani, sizler bana anamın sırtı gibisiniz, dese sonra onların sayısınca köle azad ederek keffâretini ödese, fakat hangisini eşlerden hangisinin yerine azad ettiğini niyyetinde tayin etmese keffâretlerini ödemiş olur. Çünkü keffâretler aynı cinstendir. Züfer'e göre keffâret ödemiş olmaz. Çünkü ayrı ayrı niyyette tayin şarttır.
 - b. Aynı şekilde bir kimse dört karısına zihar yapsa ve hangisinin yerine âzâd ettiğini belirtmeksizin bir köle âzâd etse istediği karısı için keffâret vermiş olur. Züfer'e göre son-

radan böyle bir tasarruf geçerli değildir. Buna göre bir keffâret dörde bölünmüş olur ki bu doğru olmaz.

- c. Bir kimse karısına iki talak boşamak niyetiyle, sen bana haramsın dese, niyyetine bakılmaksızın bir talak boşamış hükmü verilir. Çünkü bir talakın haramlığı bir cinstir. Niyet bir cinsi iki cins yapamaz. Züfer'e göre ilki talak boş olur. Niyet iki talakta işler.

VI. HANEFİ MEZHEBİNİN ÜÇ BÜYÜK İMAMI İLE İMAM MALİK ARASINDAKİ İHTİLÂFIN KAYNAKLARI

1. Hanefî mezhebinin üç imamına göre Rasûlullah(s)tan âhâd yolla rivâyet edilen haberler sahih kıyasa tercih edilir. İmam Malik'e göre sahih kıyas haber-i âhâde tercih edilir.
 - a. Hanefiler Rasûlullah(s)ın Hz. Ayşe'ye, meni hakkında söylediği «Yaş iken onu yıka, kuru ise ovuştur.» hadisine dayanarak meninin necis olduğunu, kuruduğu zaman ovmakla elbiseden temizlenebileceğini ictihâd etmişler (bk. Hidâye, I, 35), İmam Malik ise idrar gibi ancak su ile yıkanmakla temizlenebileceğini ictihâd etmiştir...
 - b. Bir grup, bir kişiyi öldürmüş olsalar Hanefiler, Hz. Ömer b. Hattab'ın Rasûlullah(s)tan rivâyet ettiği hadise dayanarak bir kişi yerine hepsinin kısas edileceğini, İmam Malik ise kıyasa dayanarak hepsinin kısas edilemeyeceğini ictihâd ederler.
 - c. Bir hacı adayı Arafata gündüz yetişemese de gece vakfe yapsa Hanefilerce bu hususta Rasûlullah(s)ın «Kim Arafata gece veya gündüz kavuşursa hacca kavuşmuş demektir» hadisine göre hacca yetişmiş sayılır, İmam Malik'e göre sayılmaz. Çünkü gece kendisinden sonraki güne tabidir. Böylece o kıyasa dayanmaktadır...
2. İmam Malik'e göre bir şeye karar vermek o şeye başlama yerine geçer. Hanefilere göre bir şeye karar vermek o şeye başlamak değildir.
 - a. Bir kimse karısını boşamaya kesin karar verse Hanefilere göre talak ika edilmedikçe boş olmaz, Malik'e göre ise niyyetin kendisiyle talak vuku bulur.

- b. Bir kimse geleceğe aid bir işi yapmaya veya yapmamaya yemin etse Hanefilerce o fiile başlamadıkça yemini bozulmuş olmaz, İmam Malik'e göre o işi yapmaya veya yapmama kalbiyle karar vermişse yeminini bozmuş olur.

VII. HANEFİLERLE İBNU EBİ LEYLÂ ARASINDAKİ İHTİLÂFIN KAYNAKLARI

1. İbnu Ebi Leylâ'ya göre bir şeyi bizzât yapmaya gücü yeten kimse onu başkasına havâle etmeye de mâliktir. Hanefilere göre ise bu her yerde mümkün değildir.
 - a. Kendisine emânet bırakılmış olan bir kimse Hanefilere göre onu başkasına emanet bırakamaz. Çünkü vedianın sahibi sadece onun korumasına razı olmuştur, başkasına değil. Çünkü insanlar koruma hususunda aynı değildir. İbnu Ebi Leylâ'ya göre bu câizdir. Mademki korumaya mâliktir, başkasına emânet etmeye de mâlik olur...
 - b. Hanefilere göre bir kişinin şehâdetine ancak iki kişinin şahitliği ile itiraz edilebilir. İbnu Eb Leylâ'ya göre se bu tek kişinin şahitliği ile de caiz olur. Çünkü kişi bizzât şahid ikâme edebiliyor o halde bir başkasını da onun yerine ikâmesi caizdir...
2. İbnu Ebi Leylâ'ya göre muâmelâtta bir akdin bir kısmına fesih tealluk etse tamamı fesholunur. Hanefilere göre ise sadece fesih tealluk eden kısmı fesholunur.
 - a. İbnu Ebi Leylâ'ya göre Selem akdi yapan bir kimse sermâyenin bir kısmını bırakarak selemin bir kısmını alsa, bu durum selemi bozar. Çünkü peşin aldığı kısımda mademki selem bozulmuştur, o halde geri kalan kısımda da bozulur. Hanefilere göre ise geri kalan kısımda selem devam eder.
 - b. Kendine bir şey emanet edilen kimse vedianın bir kısmını alsa ve onu harcasa sonra harcadığını getirip geri kalana katsa sonra da tamamı helâk olsa Hanefilere ve İbnu Ebi Leylâ'ya göre tamamını tazmin eder, bir kısmını harcaması sebebiyle, bir kısmı da geri kalana karıştırmaması sebebiyle. Biz (Hanefiler)e göre eğer bir kısmını harcadıktan sonra onu katmadan helâk olsaydı sadece harcadığını tazmin

etmesi gerekirdi. İbnu Ebi Leylâ'ya göre her hakde hepsini tazmin etmesi gerekir. Çünkü geri kalanda akid bozulmuş olur.

3. İbnu Ebi Leylâ'ya göre hukukullah, hukuku bâda kıyas edilir.

a. Hadlerin yerine getirilmesine vekil tayini caizdir. İbnu Ebi Leylâ bu hususta hadlere vekil tayinini kul haklarına dahil olan alacak v.s. haklara kıyas etmiştir. Hanefilere göre bu caiz değildir.

b. İbnu Ebi Leylâ'ya göre zaman aşımı hadleri düşürmez, kul haklarında olduğu gibi. Hanefilere göre zaman aşımı hadleri düşürür. Sâdece kazf (namuslu bir kimseye namussuzluk iftirası) haddini düşürmez.

c. İki şahid, bir kimse aleyhine bir mala şahidlik etseler, sonra diğer iki şahid önceki şahidlerin zâni veya şarap içmiş olduklarına şahidlik etseler, sonraki şahidlerin şahidliği kabul edilir, öncekilerin şahidliği reddedilir. Çünkü bunlar onlar üzerinde bir Allah hakkı tesbit etmişlerdir. Kul hakkı da isbat ettikleri takdirde olduğu gibi.

4. Hanefilere göre hakkında kadıya dava edilmemiş şeylerin fasid olmasında cehaletin az veya çok oluşunun tesiri yoktur. İbnu Ebi Leylâ'ya göre cehalet hafif olursa tesir etmez, ama fazla olursa tesir eder.

a. Evleneceğim her kadın boş olsun dedikten sonra evlense bu yemin hususi olsun, umumî olsun Hanefilere boş olur. İbnu Ebi Leylâ'ya göre umumî olursa sahih olmaz, hususi olursa boş olur. Çünkü umumî olursa cehâlet çok olur, hususi olursa cehâlet azalır...

b. Hanefilere göre bir kimse hiçbir kusuru bulunmadığı şartıyla bir mal satın alsın bu akid caizdir. İbnu Ebi Leylâ'ya göre belirli bir ayıptan kusursuz olma şartını koşarsa ancak o zaman caiz olur, sonra rucu eder. Aybı göstermedikçe caiz olmaz...

c. İbnu Ebi Leylâ'ya göre bir kimse bir adama 1000 karşılığında nevruz veya mihrican gününü vadede vererek bir mal satsa caizdir, ama rüzgârın esmesi veya yağmurun yağmasını vade vererek satarsa caiz olmaz Çünkü birinci

durumda cehâlet azdır, çünkü o vadeyi bazı insanlar bilir; ikincide ise cehâlet fazla olur, çünkü hiç kimse ne zaman rüzgâr eseceğini veya yağmur yağacağını bilemez. Hanefilere göre her iki halde de caiz olmaz. Çünkü her iki haldeki cehâlet de kadıya başvuracak kadar niza mevzuu olabilir.

5. İbnu Ebi Leylâ'ya göre bir hakkın iki ayrı yerde sabit olması caiz değildir. Çünkü bir yerde sabit olduğu zaman diğer yerdeki subutu ondan çıkar.
 - a. Kefalet, kendisine kefil olunanın zimmetini beri kılar, havalede olduğu gibi. Çünkü bir hakkın, bir cisim gibi, iki ayrı yerde olması caiz olamaz, Hanefilere göre ise kefalet, asilin zimmetini düşürmez.
 - b. Alacaklı, borçlusunun kendisine karşılık kefil aldıktan sonra ikinci defa onunla karşılaşır ve onun kendisine karşılık ikinci bir kefil almışsa birinci kefilini iبرا etmiş olur. Çünkü teslim etme hakkı birinci üzerindedir. İkinciye geçince birinci borçsuz olur. Çünkü tek hak iki ayrı mahalde olamaz. Nitekim tek bir malın böyle olması gibi Hanefilere göre birinci kefil beri olmaz. Çünkü hak bir defa onun üzerine vacibolmuştur. Ödenmesi gereken bir haktır, müşâhede olunmayan bir şeydir. Müşâhede olunması gerekmiyen şeylerde iki yerde vasfolunması caizdir. Bu bir ayn'a benzemez. Çünkü aynın iki yerde olması caiz değildir.

VIII. HANEFİ İMAMLARIYLA İMAM ŞÂFİİ ARASINDAKİ İHTİLÂFIN KAYNAKLARI

1. Hanefilere göre imama uyan kimsenin namazı imamın namazına bağlıdır. Yani muktedinin namazı imamın namazının bozulmasıyla bozulur, onun namazının sahih olmasıyla sahih olur. Rasûlullah(s)ın şu hadis-i şerifi buna delildir: «İmam, kılınan namazı tazmin edici (garanti edici), müezzin ise kefil (mu'temen) durumundadır.» İmam Ebu Abdilâh Muhammed b. İdris eş-Şâfî el-Kureşî'ye göre imama uyanın namazı imamın namazına bağlı değildir.
 - a. Abdestli biri, farkında olmadığı halde abdestsiz veya cünüp bir imama uyararak namaz kılsa Hanefilere göre bu na-

maz sahih olmaz, Şâfiî'ye göre imamın namazı sahih olmadığı halde imama uyanın namazı sahih olur.

- b. İmam, sehiv secdeleri borcu olduğu halde selâm verse imam unutmüş da secde etmemiş ise imama uyana secde gerekmez, Şâfiî'ye göre secde etmesi gerekir.
- c. İmama uyan kimse imama uymaktan vazgeçer de geri kalan rek'atları tek başına tamamlasa Hanefilere göre namaz bozulur, Şâfiî'ye göre ise bozulmaz, geri kalan kısmı tek başına tamamlaması caiz olur.
- d. Öğle namazı kılan kimse ikindi namazı kıldırın imama uysa Hanefilere göre bu muktedinin namazı caiz olmaz, Şâfiî'ye göre ise caiz olur.
- e. Erginlik çağına girmiş biri, henüz bâliğ olmamış bir imama uysa Hanefilere göre bu namaz caiz olmaz, Şâfiî'ye göre olur. Nafile kılana farz kılanın uyması da aynıdır.
- f. Rukû, secde ve kıyâma gücü yeten birinin imâ ile namaz kılan bir imama tabi olması Züfer(Hanefi)'e göre caiz değil, Şâfiî'ye göre caizdir...
- g. Sadece Ebu Hanife'ye göre ümmî bir imam, ümmî olan ve olmayan muhtelif kimselere namaz kıldırarsa hepsinin namazı bozulur. Çünkü ümmî imamın ümmîlerin ve ümmî olmayanların namazı ortaklaşa kılmaları hakkındaki ortaklık akidleri sahihtir. Çünkü namaz kılmak üzere ortaklıkları hepsi arasında sahihtir. Çünkü kırâat, tahrime (iftitah tekberi)nin şartlarından değildir. İftitah tekbirinde ümmî olan ve olmayan müsâvidir. Böylece şirket akdi sahih olunca ümmî olan imam namazı hem kendine, hem ümmî cemaate hem de Kur'an okumayı bilen cemaata tazmin etmek durumunda kalır. Çünkü hepsi aynı namazdır. Bu halde tekeffül ettiği namazı kırâatla hepsine tamamlamak zorunda kalıp da namazın sahih olmasının şartlarındaki noksanlık sebebiyle bir kısmına karşı bu ahidini tamamlayamayınca hepsi için akdin gereğini yerine getirmemiş sayılır. Bu takdirde abdesti bozulan, bir şey yiyen, konuşan imam durumuna girer. Kırâat bilen kimsenin bir kısmı tesettürsüz ve bir kısmı tesettürlü cemaata imam olması da gerekmez. Çünkü giyinmek iftitah tekbirinin şartlarındandır. İmam Muhammed, Ebu Yusuf ve Şâfiî'ye göre imamın ve imamla aynı durumda olanların namazı caiz olur.

2. Hanefilerce genel olarak bir vasıf sebebiyle nâfile olması caiz olan her ibadetin hususi bir halde aynı vasafa bağlı olarak farz olması caizdir, oturarak namaz kılmak gibi. Umumi hallerde nâfile olarak kılınan bu namazın meselâ kıyama gücü yetmeyecek derecede hasta olması gibi bir halde onun farz olması caizdir.
 - a. Hanefilere göre Ramazanda zeval vaktinden önce niyet eden kimsenin o günkü orucu geçerli olur. Çünkü umumi olarak zeval vaktinden önce yapılan niyetle o günün nâfile oruç tutulması caizdir. Böylece onun farz oluşu da bir hâle mebnî caiz olur. Şâfiî'ye göre ise caiz olmaz.
 - b. Hanefilere göre bir kimse kibleyi araştırsa ve kible şu taraftır, diye kasederek namazını kılsa sonra kibleye tam arka dönerek kılmış olduğu ortaya çıksa bu kimsenin namazı caiz olur. Çünkü bu duruma göre nâfile olması tercihen caiz olur. O halde bir hal sebebiyle farz için de caiz olur. O hususi hal ise zarurettir. Şâfiî'ye göre caiz olmaz.
 - c. Hanefilere göre Ramazan orucunu mübhem bir niyetle tutan bir kimsenin orucu sâhîh olur. Çünkü böyle mübhem bir niyetle tutulan oruç nâfile sayılabileceğine göre bir hususi hale mebnî farz orucun aynı durumda caiz olması da mümkündür...
3. Hanefilere göre yerine bedel kararlaştırılabilen bir asla, kastedilen şeyi bedeliyle yerine getirmeden önce muktedir olursa, hüküm o asla intikal eder. Aylara göre iddet dolduranın hayız görmeye başlaması veya hayıza göre iddet dolduranın hayızdan kesilmesi gibi. Şâfiî'ye göre hüküm intikal etmez.
 - a. Hanefilere göre teyemmümlü kimse namaz esnâsında su bulsa namazı bozulur, Şâfiî'ye göre bozulmaz.
 - b. Çıplak kimse namazda elbise bulsa Hanefilere göre namazı bozulur, Şâfiî'ye göre bozulmaz.
 - c. Hanefilere göre hasta namaz kılariken hastalığının azaldığını ve kuvvetlendiğini hissetse namaza yeniden başlaması gerekir. Şâfiî'ye göre ise baştan başlaması gerekmez...
4. Hanefilere göre üzerine zekât farzolan kimse o zekâtı nassın maksadı kendisiyle hasıl olacak bir tarzda öderse üzerine

vâcibolan mükellefiyeti yerine getirilmiş olur. Şâfi'ye göre olmaz.

- a. Hanefilere göre gümüş nisabına mâlik olup da üzerine zekât farz olan kimse zekâtını buğday veya başka bir malla ödese caiz olur. Çünkü nassın hedefi fakirin açığını kapatmak ve ihtiyacını gidermektir, bu ise yerine gelmiştir. Fıtır sadakası, yemin keffâreti, veya gerek Allah'ın emriyle gerek kulun kendi kendine vacib kılmasıyla sabit olan mükellefiyetler de aynı şekilde ödenebilir. Şâfi'ye göre ise ancak aynı maldan ödenmekle caiz olur.
- b. Hanefilere göre yemin keffâreti olarak bir kimse bir mis-kine 10 gün müddetle her gün için 1664 gr. buğday tesad-duk etse caiz olur. Şâfi'ye göre olmaz, Zihâr keffâreti ola-rak da 60 gün müddetle bir fakire her gün için 1664 gr. buğday vermesi durumu da aynıdır.
- c. Hanefilere göre bir ihramlı hacı namzedi hac farızasını ye-rine getirirken saçını kesse de onun sadakasını Harem har-ricinde ve Hill hudutları içinde ödese bu caiz olur. İlgili âye-tin ifadesinde «ya bir sadaka veya bir kurban» ifadesinden kastedilen mânâ yerine getirilmiş olur. Çünkü burada kas-dedilen ihtiyacı gidermektir. Nitekim Harem hudutları için-de Hill hudutlarında yaşayan fakirlere tesadduk etmesinde bir beis olmadığı gibi. Şâfi'ye göre ise Harem dışında ta-sadduk etmesi caiz olmaz; aynı suçun keffâreti olarak kur-ban kesmek ve oruç tutmak gibi ki bu son iki keffâretini Harem dışında ifâ edilmesi ittifaikle caiz görülmemiştir...
5. Hanefilere göre Sahâbi sözü, benzerleri ona aykırı düşme-dikçe kıyasa tercih edilir, sahâbinin o sözü kıyas yoluyla söylediği iddia edilemez. Çünkü kıyas sahâbi sözüne mu-hâlif olmaktadır. O sözü rasgele söylediği de ileri sürüle-mez. O sözü Rasûlullah(s)tan işiterek söylemiş olması da-ha tercihe şâyandır. Şâfi'ye göre kıyas, sahâbi sözüne ter-cih edilir. Çünkü o sahâbinin taklid edilmesini ve sahâbi görüşüne bağlı kalmayı uygun görmez...
- a. Hanefilere göre bir kimse bir adamın sakalını tıraş etse de bir daha sakalı bitmese tıraş edenin diyet ödemesi gerekir. Hanefiler bu hususta kıyası terk ederek Hz. Ali'nin sözünü delil almışlardır. Şâfi'ye göre ise diyet ödemesi gerekmez,

belki âdil bir kimsenin kararıyla gereken yapılır. Bu ile bir kıyastır.

- b. Bir kimse sattığı malı bedelini peşin vermeden önce sattığından daha az bir fiatla satın alsın (Hanefiler Hz. Ayşe ve Zeyd b. Erkâmın hadislerine dayanarak bunu caiz görmezler, buna göre bu alışveriş fâsid olur. Şâfiî ise kıyasa dayanarak bunu caiz görür.
 - c. Zimmilerin kendi aralarında şarap alış-verişlerini Hanefiler, Hz. Ömer'in «onların şarap alış-verişlerine dokunmayın, onun parasından öşür alınız.» sözüne dayanarak, caiz görürler. Şâfiî ise kıyasa dayanarak bunu caiz görmez. Hz. Ömer'in sözünden, zimminin şarabını imha edene onu tazmin etmesi gerektiği de açıkça anlaşılmaktadır. Şâfiî, kıyasa dayanarak, şarabı telef edilen zimmi bile olsa onu telef edene tazmin gerekmez...
6. Hanefilere göre tazmin edilen şeyler, daha önce tazmin edilmiş olmaları sebebiyle tazmin edenin mülkiyetine geçer. Karşılıklı anlaşma ile mülk edinilmesi vacibolan mallardan ise bu mallardaki mülkiyet tazmin edilmeleri gereken vakitten geçerli olur. Şâfiî'ye göre tazmin edilmiş olan mallar, tazmin edilmekle mülkiyete intikal etmez.
- a. Bir malı gasbeden kimse, o malın kıymetini ödedikten sonra o mal ortaya çıksa Hanefilere göre gasbedenin olur. Çünkü tazmin temek suretiyle ona sahibolmuştur. Bu malik oluşu ise tazmin etmesi gerektiği vakte istinâd eder. Şâfiî'ye göre ise bedeli ödenen mal gâsıbın mülkü olamaz. Eğer malı gasbedilen kimse onun kıymetini almış ise onu gâsıba iade etmesi ve gâsıbdan malını alması gerekir, çünkü gâsıb ona malik olamaz.
 - b. Hanefilere göre hırsızlık hadisesinde tazminatla birlikte el kesme cezası tatbik edilemez. Çünkü hırsız çaldığı malı tazmin ederse o mala sahibolmuş olur. Bu takdirde el kesme işi kendi mülküne dayandırılmış olur. Şâfiî'ye göre ise tazmin ettirmek elin kesilmesine mani olamaz. Aynı açıklamaya göre malı çalınan kimse o malı hırsıza hibe etse Hanefilere göre el kesme cezası düşer. Şâfiî'ye göre ise karar verildikten sonra mal sahibinin o malı hırsıza hibe etmesi el kesme cezasını düşürmez...

- c. Bir kimse bir kadını zinâya zorlarsa Hanefilere göre zorlayana zinâ haddi vâcibolur, fakat mehir vâcibolmaz. Şâfiî'ye göre her ikisi de vâcibolur.
7. Hanefilere göre ganimetteki hak, ganimetin alınmasına bağlıdır, İslâm ülkesinde muhafaza edilmekle hak katilesir, taksim edilmekle de o hakka malik olunur. Şâfiî'ye göre ise ganimetin alınmasıyla o hakka malik olunur.
- a. Hanefilere göre bir ordunun komutanı bir düşman toprağını zorla fethettiği zaman aldığı ganimeti sahiplerine bağışlayabilir. Buna göre komutanın bu bağışı gazilerin hakkını iptal etmiş olmaz. Şâfiî'ye göre komutanın aldığı ganimeti bağışlaması caiz değildir. Çünkü gaziler ganimeti almakla ona malik olmuşlardır. Onların mülkünü iptal etmeye hakkı yoktur. Yine Hanefilere göre savaşa katılmayan koruyucu askerlerin İslâm ülkesinde ganimeti muhafazadan önce onlara katıldıkları takdirde ganimete gazilerle birlikte iştirak etmeleri gerekir. Şâfiî'ye göre ise yardımcı askerler ganimete iştirak edemezler. Çünkü gaziler ganimeti alır almaz ona malik olmuşlardır. Onların hakları iptal edilemez.
- b. Hanefilere göre ganimet İslâm ülkesinde emniyet altına alınmadıkça taksim edilemez. Şâfiî'ye göre ise daha dâru'l-harbde iken taksim edilir.
- c. Yine Hanefilere göre ganimetler, taksim edilmeden ve korunmadan önce Dâru'l-harbde satılmaz, Şâfiî'ye göre satılabilir.
- d. Hanefilere göre bir nefer ganimet hissesi ayrılmadan önce ölürse onun hissesi mirasçılara intikal etmez, Şâfiî'ye göre intikal eder.
8. Hanefilere göre dünyanın tamamı sadece iki ülkeden ibârettir: Dâru'l-İslâm, Dâru'l-harb. Şâfiî'ye göre ise bütün dünya tek ülkedir.
- a. Hanefilere göre evli karı ve kocadan biri müslüman olsa muhacir veya zimmi olarak İslâm ülkesine girse, diğer eş savaş ülkesinde kalsa aralarında her hususta ayrılık vuku bulur. Şâfiî'ye göre yurdundan mücerred çıkmış olmasıyla ayrılık vuku bulmaz.

- b. Dâru'l-harbden olanlar müslümanların malını ganimet olarak alıp kendi ülkelerine götürseler, Hanefilere göre ganimete malik olurlar, Şâfiî'ye göre malik olamazlar.
- c. Dâru'l-harb orduları müslümanların mallarını zorla alsın ve Dâru'l-harbe götürseler ve o mallar ellerinde olduğu halde o mallara karşılık sulh akdetseler Hanefilere göre ona malik olurlar, Şâfiî'ye göre malik olamazlar, onları sahiplerine iade etmeleri gerekir...
9. Hanefilere göre Hacca başlamaya ehil olup da henüz hac mevsimi girmeden hacca başlayan kimseye başladığından başkası vâcibolmaz, hac mevsiminde hacca başlayan kimse de olduğu gibi.
- a. Hanefilere göre bir müslüman hac aylarından önce ihram giyse hac vazifesini yerine getirmekle mükellef olur, o mükellefiyet umreye inkılâb etmez. Şâfiî'ye göre umreye inkılâb eder.
- b. Üzerinde farz hac mükellefiyeti bulunan bir müslüman nâfile hacca başlasa Hanefilere göre nâfile haccı yerine getirmesi vâcibolur, farz olan hac ondan sâkıt olmaz. Şâfiî'ye göre ise nâfile niyetiyle ihrâm giymesi farz olan hac için ihram giymesine inkılâb eder. Maamâfih Ebu Yusuf vasıtasıyla Ebu Hanîfe'den de aynı görüş nakledilmiştir.
- c. Hanefilere göre bir kimse başka birinin emriyle onun yerine hac etmek için ihram giyse, o haccı yerine getirmekle mükellef olur. kendi haccına dönüşmez. Şâfiî'ye ve Ebu Hanîfe'ye (?) göre o ihram kendi haccı için ihrama dönüşür.
- d. İki hac yapmak üzere hacca başlayan bir kimseye Hanefilere göre iki hac mükellefiyeti lâzım gelir, Şâfiî'ye göre ise sâdece bir hac lâzım gelir.
10. Hanefilere göre nesebin sâbit olmasında firâşın sıhhatına (nikâh akdiyle zifaf durumuna) ve kocanın zifafa ehil olmasına itibar edilir, cimâa muktedir olmasına değil; Şâfiî'ye göre ise nesebin subûtunda hakikaten cimâa muktedir olmaya itibar edilir.
- a. Bir kimse bir kadını nikâhlayıp iki sene kaybolsa ve bu müddet zarfında kadın bir çocuk doğursa Hanefilere göre çocuğun nesebi ona sâbit olur. Çünkü firâş onundur, ken-

- disi de neseb sâbit olmaya ehildir. Şâfiî'ye göre cimâin hakikatına muktedir olunamadığı için çocuğun nesebi ona aid olarak sâbit olmaz...
- b. Bir kimse bir kadınla nikâhlanıp da zifaf etmeksizin derhal boşadıktan sonra kadın altı ay geçtikten sonra bir çocuk doğursa, Hanefilere göre çocuğun nesebi o adamla ilgili olarak sâbit olur, Şâfiî'ye göre ise sâbit olmaz.
- c. Bir kimse milk-i yemin sûretiyle mâlik olduğu câriyesi ile cimâ etse de câriye bir çocuk doğursa Hanefilere göre o çocuğun o adama aid olarak nesebi sâbit olmaz; aynı şekilde efendi cimâ ettiğini ikrâr etse, çocuğun kendine aid olduğunu iddia ve isbat etmedikçe yine sâbit olmaz. Vat'a muktedir olmasına itibar edilmez, Firaş'a itibar edilir. Bu durumda câriyenin muteber addedilebilecek bir firaş durumu da yoktur. Şâfiî'ye göre ise her iki halde de cimâa muktedir olmaya itibar edilerek neseb sâbit olur...
11. Hanefilere göre Hacca başlamış olan bir kimse ziyâret tavafının çoğunu tavaf müddeti içinde yerine getirebilmişse tavaf vecibesini yerine getirmiş sayılır. Şâfiî'ye göre ise bu kâfi gelmez.
- a. Ziyâret tavafını bir hacı adayı özürlü veya özürsüz olarak cünüb veya âbdestsiz olarak yerine getirirse Hanefilere göre farzı yerine getirmiş olur, Şâfiî'ye göre olmaz.
- b. Ziyâret tavafını menkûs (mütezellilâne) yerine getirirse Hanefilere göre bu yeterlidir, Şâfiî'ye göre kâfi gelmez.
- c. Hanefilere göre bir hacı namzedi ziyâret tavafını dört şart olarak yerine getirdikten sonra yurduna dönse ziyâret tavafını ifâ etmiş sayılır, böylece ihramdan çıkar. Çünkü tavafın çoğunu vaktinde yapmıştır. Şâfiî'ye göre böyle bir tavaf kâfi değildir ve bununla ihramdan çıkamaz.
- d. Hanefilere göre hacı eda eden bir kimse Beytullâh'ı, Hatim'i dışarda bırakarak yedi defa tavaf etse, Hatim'i tavaf etmese tavaf farzını yerine getirmiş olur, bir koyun kurban kesmek sûretiyle ihramdan çıkabilir. Şâfiî'ye göre tavaf vazifesini yerine getirmiş olmaz ve ihramdan çıkamaz.
12. Bir kadının kendi işini kendi kendine yapabilen asabesi o kadının velisi olur. Bu velilerin, aynen baba ve dede gibi,

Hanefilere göre henüz kadın küçük yaşta ise doğrudan doğruya, erginlik yaşında ise onun rızasıyla nikâhlamaları caiz olur.

- a. Buna göre bir kadının kardeşi ve amcası küçük yaşındaki bir erkek veya kız çocuğu nikâhlasalar Hanefilere göre bu caizdir, Şâfiî'ye göre baba ve dededen başkasının nikâhlanması caiz değildir.
 - b. Hanefilere göre bir baba başından daha önce nikâh geçmiş olan küçük kızını onun rızasını almadan nikâhlama hakkına sahiptir. Şâfiî'ye göre bu caiz değildir.
 - c. Hanefilere göre velinin fâsık olduğu zaman bile küçük kızını nikâhlaması caizdir. Çünkü o, o kızın asabesidir. Aynı şekilde Hanefilere göre çocuğun annesi deli olduğu zaman onun üzerinde, nikâhlama hakkı vardır. Şâfiî'ye göre ise çocuk kadının kabilesinden birine aid olmadıkça bu caiz değildir.
- 13. Oruçlu bir kimse orucunu unutmuş olma vasfı sayılamıyan bir durumda iken mide boşluğuna yiyecek maddesi girmiş olsa o orucu kaza etmesi gerekir. Tan yeri ağardığı halde henüz tan yeri ağarmadı sanarak sahur yemesi gibi.**
- a. Hanefilere göre oruçlu bir kimse ağzına veya burnuna su çekerken kendisi oruçlu olduğunu hatırladığı halde içine su kaçsa o orucu kaza etmesi gerekir. Şâfiî'ye göre kaza etmesi gerekmez.
 - b. Uyuyan kimsenin boğazına su akıtılsa Hanefilere göre orucunu kaza etmesi gerekir, Şâfiî'ye göre gerekmez.
 - c. Bir kimse Ramazan orucu tutarken yemeye ve içmeye zorlansa Hanefilere göre o orucu kaza etmesi gerekir, Şâfiî'ye göre gerekmez.
- 14. Muayyen bir cihete göre yapılmasına hak kazanılmış olan her fiil, hangi şekilde yapılmış olursa olsun yapılmasına hak kazanılmış cihetlerden addedilir. Vedianın ve gasbedilen bir şeyin iadesi gibi.**
- a. Ramazanda bir kimse nâfile veyâ belirsiz bir niyetle oruç tutsa Hanefilere göre farz orucunu tutmuş olur, Şâfiî'ye göre olmaz.

- b. Bir kimse farz namaz kılarken yaptığı secdeyi nafîle secde niyyetiyle yapmış olsa bile namaz secdesi olur, Şâfiî'ye göre olmaz.
- c. Nikâhlı bir kadın mehrini henüz teslim almadan önce onu kocasına hibe ettikten sonra koca onu zıfaf etmeden önce boşasa, istihsân metoduna göre Hanefilerce kadına bir şey ödemesi gerekmez. Halbuki kıyas metoduna göre koca mehrin yarısını ona etmesi gerekir. Şâfiî'nin bir ictihâdında da kıyasa göre hareket etmek gerekir...
15. Şeriatın sa' (3,333 kg.) ölçüsüyle takdir ettiği her sadaka buğdaydan 1/2 sa' veya onun yerini tutacak miktardır.
- a. Hanefilerce her türlü sadakalar 1/2 sa' buğday miktarı demektir. Şâfiî'ye göre ise bir müd (832 gr.) miktarıdır. Zihâr keffâretinde de Hanefilerce her miskine yarım sa' buğday sadaka verilmesi gerekir. Şâfiî'ye göre ise bir müd miktarı verilmelidir. Yemin keffâretinde de aynıdır.
- b. Oruç tutmaya gücü yetmiyen geçkin ihtiyar orucunu yer ve Hanefilere göre her gün için 1/2 sa' buğday, Şâfiî'ye göre ise bir sa' buğday fidye verir.
16. Başkasına, bir malını almak suretiyle tecâvüz eden herhangi bir kimsenin elinde o mal helâk olsa sâdece tazmin eder. Sirkat hakkı olan el kesme cezası gerekmez. Gasbda olduğu gibi.
- a. Bir kimse 10 dirhemden az bir şey çalsa Hanefilere göre el kesilmez, Şâfiî'ye göre el kesmek gerekir. Çalınan bu mal çalanın elinde helâk olsa tazmin eder. Şâfiî'ye göre 1/4 dinarda eli kesilmesi gerekir.
- b. Hanefilere göre bir kimse bir kuş veya bir meyev veya çabucak bozulan bir şey çalsa eli kesilmez. Şâfiî'ye göre ise kesilir. Aslı mübah olan bir şey çalmada da durum aynıdır. Su, odun, ot gibi.
- c. Aralarında haramlık hükmü bulunan yakın akrabadan bir şey çalan kimseye Hanefilerce tazmin etmesi gerekir, el kesme cezası verilmez. Şâfiî'ye göre eli kesilmesi gerekir.
- d. Çabucak bozulan ve bir tam yıl dayanmayan şeylerde de durum aynıdır.

- e. Hırsızın dört uzvu (iki el, iki ayak) tamamen kesilmez, Şâfii'ye göre kesilebilir.
- f. Hanefilere göre bir hırsızın eli kesildikten sonra ve çalınan malı iade ettikten sonra ikinci defa aynı malı çalsa kesme cezası uygulanmaz, Şâfii'ye göre aynı malı çalan kimseye tekrar kesme cezası tatbik edilir...
- 17. Hanefilere göre koca tarafından vuku bulan her nikâh ayrılığı, ebedilik ifade etmese veya ebedilik manâsı taşımasa da nikâhı temelden bozar ve bu ayrılık bir bâin talak olur. Bir kimsenin karısına, «senden uzak oldum», «senden ayrıldım» demesi gibi. Bu yüzden liân ayrılığı da bâin talak kabul edilmiştir. Şâfii'ye göre ise nikâhı fesheder. Kocanın İslâm'dan irtidâd etmesi de İmam Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre bâin talaktır, Ebu Yusuf'a göre ise talak değildir. Aynı şekilde hulu' da Hanefilerce talaktır, Şâfii'ye göre ise fesihdir.
18. Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfii'ye göre menfaatlar, kıymetli mallar yerindedir, Hanefilere göre menfaatler sâdece üzerine akid caiz olması bakımından kıymetli mallar yerindedir.
- a. Hanefilere göre bir kimse bir evi gasbetse ve orada yıllarca otursa kira ödemesi gerekmez; Şâfii'ye göre menfaatların kıymeti olan kira ödemesi gerekir. Bir malı gasbettikten sonra istihlâk etse kıymetini tazmin etmesi gibi.
- b. Şâfii'ye göre şâyi hisseli malların kiralanması caizdir. Herhangi bir şâyi hisseli malı satmak caiz olduğu gibi. Çünkü kira bir menfaat satışıdır. Hanefilere göre şuyü hakkı olmayanlara kiralanması caiz değildir.
- c. Şâfii'ye göre kira akdi özür sebebiyle feshedilemez. Bir malı satan kimsenin bir özür sebebiyle satışı bozma hakkı olmadığı gibi. Hanefilere göre özür sebebiyle icar akdi feshedilebilir, Şâfii'ye göre kira akdi, akid taraflardan birinin ölümü ile bozulmaz; Hanefilere göre bozulur.
- d. Satılan bir malın bedelinin ödenmesi vâcib olduğu gibi kira da bizzât akidle vâcib olur. Hanefilere göre ise saatten saate, günden güne işlemesiyle faydalanabildiği kadar ücret vâcib olur. Faydalanamadığı müddetçe ücret ödemesi gerekmez.

19. Hanefilere göre sarîh talakın hükmü lâfzına tealluk eder, manâsına değil. Çünkü talaka niyyet etmedim, dese kabul edilmez. Sarîh olmayan talakın hükmü ise manâsına tealluk eder, lâfzına değil.

a. Hanefilere göre bütün kinâyeli ifadelerle verilen boşamalar niyyet edildiği zaman bâin talak olurlar. Çünkü bu ifadelerin hepsi uzaklaşmayı ifade eder, böylece hüküm manâlarına tealluk eder. Şâfiî'ye göre ise kinâyeli talakların hepsi ric'î talak ifade eder. Bu, «sen teksin», «rahmini istibra et», «iddetini tamamla» ifadeleri gibi değildir. Çünkü bu lâfızlar, ayrılık ifade etmez, sâdece talakın hükümlerini ve vasıflarını ifade eder. O halde bir kimse karısına «sen teksin» dese talakı birle sıfatlamış olur.

b. Hanefilere göre bir kimse kinâye talak ifadelerinde iki talaka niyyet etse bir talak vuku bulur. Çünkü «sen bâinsin» sözü bir sıfattır, sayıya ihtimâli olmaz. Niyyeti bâtil olur, hüküm, lâfzın manâsına tealluk eder. O manâda haramlık ve bâinliktir.

c. Bir adam karısına «sen hürsün» dese bu sözüyle talaka niyyet etse talak vuku bulur. Çünkü hürriyet vermenin manâsı mülkiyeti terketmek ve başboş bırakmaktır. Kinâyelerde hüküm manâya tealluk eder. Şâfiî'ye göre niyyet etse bile bir şey vuku bulmaz...

20. Hanefilere göre bir kimse bir köleyi, kölede kısmî hürriyet olmadığı ve bir bedel karşılığı olmaksızın tam bir menfaati fevt etmediği halde, yemin keffâreti veya zihar keffâreti yerine âzâd etse bir şey de ödememişse, bu âzâd etmesi keffâreti için kâfi gelir. Şâfiî'ye göre ise kâfi gelmez.

a. Hanefilere göre bir kimse, mükâteb (bedelini ödeyerek âzâd edilmek üzere efendisi ile mukâvele yapan) köle âzâd etse kâfi gelir; Şâfiî'ye göre ise kâfi gelmez.

b. Bir kimse yemin keffâretine veya zihar keffâretine karşılık kâfir bir köleyi âzâd etse Hanefilerce kâfi gelir; Şâfiî'ye göre ise kâfi gelmez...

c. Bir kimse, yemin ve zihar keffâretine karşılık köle olan babasını satın alsın Hanefilerce bu caizdir. Çünkü yakın akrabayı satın almak, zoraki âzâd etmek demektir. Şâfiî'ye göre ise ecaiz olmaz.

21. Hanefilere göre bir şeyi zikretmek veya sıfatla tahsis etmek, onun dışındaki şeyin hükmünü nefyetmez. Şâfiî'ye göre ise nefyeder.
- Kesin talakla boşanmış olan bir kadının, hamile olsun olmasın, Hanefilerce nafaka ve süknâ hakkı vardır. «Şâyed hamile iseler doğuruncaya kadar onlara nafaka veriniz» (et-Talât, 6) âyetine göre. Şâfiî'ye göre hamile değilse nafaka hakkı yoktur. Çünkü Allah 'bu âyette hamilelikle tahsis etmiştir. Bu o kadının bir vafıdır. Başkasının hükmü ortadan kalkar...
 - Hanefilerce ehl-i kitâbın dışındaki putperest kâfirlerden cizye alınması caizdir. Şâfiî'ye göre caiz değildir. Çünkü «Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, kendilerine Kitâb verilenlerden bir hak dini din edinmeyenlerle savaşınız!» (et-Tevbe, 29) âyet-i kerimesi Ehl-i Kitâbı tahsis etmiştir.
 - Hanefilerce suyun dışındaki temiz akıcı maddelerle necâseti izâle etmek caizdir, Şâfiî'ye göre caiz değildir. Çünkü Allah «Gökten tertemiz su indirdik.» (el-Furkân, 48) âyetiyle ve «Sizi onunla temizlemek için gökten üzerinize su indirir.» (el-Enfâl, 11) buyurarak suyu temizleyici olmakla vasıflamıştır.
22. Hanefilere göre iki şey arasında başlangıçta asılda eşitlik olduğu bilindikten sonra o iki şeyden biri hakkında bir beyân vârid olsa o beyan neticeyi ilk iki önermeye kıyas ederek ve meçhulün malûm olan şeye kıyasla bilinmesi esasına dayanarak diğerinde de söz olarak vârid olmuş kabul edilir.
- Hanefilere göre alış-veriş mevzu olan iki malkda «ölçü ve cins» birlikte bulunursa «fazlalık ve veresiye» haram olur. İki özellik birden ortadan kalkarsa, fazlalık ve veresiye satış helâl olur. İki özellik arasında asılda eşitlik olduğu bilinmektedir. Sonra ölçü özelliğinin tek başına veresiye muameleyi haram kıldığı hakkında beyân vârid olmuştur. Öyleyse «cins» özelliği de «veresiye» muameleyi haram kılar. Bu neticeye, iki önermenin neticesine göre varmış bulunuyoruz. Şâfiî'ye göre: «cins» özelliği «veresiye»yi haram kılmaz ve haramlık illeti olamaz.
 - Hanefilere göre Allah, oruçlu iken, cimâ, yeme ve içmeyi «sonra orucu geceye kadar tamamlayınız.» (el-Bakara, 178)

âyetiyle eşit olarak haram kılmış, «Şimdi onlarla cimâ ediniz.» âyetiyle cimâyı tek başına mübâh kılmış! »Allah'ın size yazdığı şeyleri isteyiniz, yiyiniz ve içiniz» âyetiyle de bu şeyleri eşit olarak mübâh kılmıştır. Buna göre bu şeyler arasında aslında eşitlik bilinmiş, sonra kasten cimâ eden kimseye keffâret farz kılınmasında beyân vârid olmuştur. Böylece bu hüküm kasden yiyip, içmede de vârid olmuş kabul edilir. İki önermenin neticesine dayanarak. Şâfiî'ye göre oruçlu bir kimsenin kasden yemesi ve içmesine keffâret gerekmez.

c. Ebu Hanife'ye göre kuzu, oğlak, deve yavrusu ve buzağılarda zekât yoktur. Çünkü zekâtın farzolması hususunda mâlik ile memlûk arasında aslında eşitlik olduğu ve zekâtın farzoluşu hususunda onların aynı seviyede kılındığı bilinmektedir. Sonra nisâba mâlik olanda yaş noksanlığının zekâtın farzolmasını engelleyen bir şey olduğu hakkında beyân vârid olmuştur. Bu beyân mâlik olunan mallarda da yaş kusurunun zekâtın farzolmasında da vârid olmuş bulunduğu, iki mukaddimenin neticesi olarak ortaya çıkmaktadır.

23. Hanefilere göre Kur'an'da hakkında nass bulunan abdest uzuvlarının aralarına abdestsizlik girmeksizin temiz bir suyla yıkanması temin edilirse bazı uzuvlar kurumuş olsun olmasın abdest alınmış olur. Mâlik (?)'e göre caiz olmaz.

a. Bir kimse geciktirerek ve bazı uzuvlarını kuruyuncaya kadar geri bırakarak abdest alsın, sonra yıkamadığı uzuvları yıkasa Hanefilere göre bu caiz olur, Şâfiî'ye göre olmaz.

b. Bir kimse namaz kılmaya, ibâdet etmeye veya her hangi bir şekilde Allah'a yaklaştıran bir şey yapmaya niyet etmeksizin abdest alsın Hanefilere göre onunla namaz kılması caiz olur, Şâfiî'ye göre caiz olmaz.

c. Bir kimse bir ayağını yıkadıktan sonra mestinin tekini giyse sonra ikinci ayağını yıkayarak ikinci mestini giyse, daha sonra abdesti bozulunca yeniden abdest alırken bu mestlere meshetmesi Hanefilerce caizdir. Çünkü yıkanması emredilmiş olan bu uzuvlar yıkanmış, onların temizlenmiş olma vasıfları sağlanmıştır...

24. Hanefilere göre rakabede sâbit olan her hak onda sonradan meydana gelen şeye de sirâyet eder. Tedbir ve istilâd (câriyeden çocuk elde etmede) da olduğu gibi. Yani bir kim-

se üzerinde hak sahibinin rızası olmadıkça üzerinden dü-
şürmesi mümkün olmayan kimsenin üzerindeki bu hak on-
da sonradan meydana gelen şeylerde de hak olarak sâbit
olur.

- a. Hanefilerce, rehin edilmiş olan bir kölenin veya malın yav-
rusu, ağacın meyvesi de asıllarıyla birlikte rehindir. Şâfiî'-
ye göre bunlar asıllarıyla birlikte rehin olmaz...
 - b. Bir köle rehin verilmiş bir köleyi yaralasa da cinâyetine
karşılık o köle de rehin alana bırakılsa, rehin alan, borç
ödediği takdirde her ikisini rehinden çözer. Çünkü ikinci
köle cinâyeti sebebiyle rehin alana verince birincinin ye-
rne geçmiş olur, tıpkı ondan doğmuş gibi.
 - c. Gasbedilen bir cariye'nin çocuğu da emanettir. Çünkü hak
gasbedilen şeyin kendisinde değildir. Cariye'nin sahibinin,
cariye helâk olduktan sonra kıymeti tazmin sorumluluğu
vardır. Bu kıymet çocuğa sirâyet etmez.
25. Bir malın alış-verişinin cevazı, tazmin edilebilir olmasına
bağlıdır. Telef edilmekle tazmin olunan her malın satışı ca-
iz, telef edilmekle tazmin edilmeyen malların satışı ise caiz
değildir. Şâfiî'ye göre ise satışın cevazı temiz olmasına bağ-
lıdır. Şer'an temiz olan her malın alış-verişi caiz, temiz ol-
mayanların alış-verişi caiz değildir.
- a. Gübre satışı Hanefilerce caiz, Şâfiî'ye göre caiz değildir.
Çünkü o necistir.
 - b. Av köpeğinin satışı da Hanefilerce caizdir. Çünkü telef
edilmekle tazmin ettirilir. Böylece akid sebebiyle tazmin
edilmesi caiz olmuş olur. Şâfiî'ye göre necis olduğu için ca-
iz değildir.
 - c. İçine fare düşüp ölen yağın satışı aynı sebeple Hanefilerce
caiz, Şâfiî'ye göre caiz değildir.
 - d. Zimmiler arasında şarap ve domuz eti satışı Hanefilerce
caiz, Şâfiî'ye göre caiz değildir. Aynen necis oldukları için.
 - e. Kadınların sütünü satmak telef edildiği zaman tazmin et-
tirilmediği için Hanefilerce caiz değil, Şâfiî'ye göre ise te-
miz olduğu için caizdir.
 - f. Ebu Hanife'ye göre şaraptan başka bütün içkilerin, çalgı
âletleri ve satrancın satışı caiz, İmam Muhammed, Ebu Yu-
suf ve Şâfiî'ye göre caiz değildir.

26. Hanefilere göre bir asla, üzerinde ittifak edilmiş iki hüküm tealluk ettikten sonra hükmün biri yok olsa, diğer hüküm o aslın ferilerinin bir nev'inde yok olmaz; diğer hükmün yok olmasıyla birlikte iki hükmün biri o nev'a tealluk eder. Şâfiî'ye göre iki hükümden biri yok olunca diğer hüküm ona tealluk etmez. İki hükmün her biri diğerinin şahidi gibi addedilir.
- a. Sıhriyet hısımlığı, nikâh hâlinde cimâ etmekle vuku bulur. Bu cimâ muvakkat haramlığı gerektirdiğine göre ebedî haramlığı da gerektirebilir. Hanefilere göre zinâ ile de sıhriyet hısımlığı vuku bulur. Fakat bu, muvakkat haramlığı gerektirmez, ama ona ebedî haramlık tealluk etmesi caizdir. Şâfiî'ye göre iki haramlıktan biri yok olunca öbürü de yok olur.
- b. Bir baba küçük çocuğunu (kız olsun, erkek olsun) evlendirse bu caiz olur. Çünkü babanın, çocuğun kendisinde ve malında velilik hakkı vardır. Çocuğu (kız olsun, erkek olsun) kardeşinin ve amcasının evlendirmesi de caizdir. Çünkü onların çocuğun malında velilik hakları yoksa da kendilerinde velilik hakları vardır. Şâfiî'ye göre maldaki velilik hakları yok olunca nefisteki velilik hakları da yok olur...
- c. Hanefilere göre ribânın illeti «ölçü ve cins birliği»dir. Şâfiî'ye göre «gıda maddesi ve cins birliği»dir. Bu illet vasfında ihtilâf edilmiş olmakla beraber, her iki vasıf birlikte bulunduğu zaman fazlalık ribâsının da veresiye ribâsının da haramlığını gerektirir. Hanefilerin «ölçü», Şâfiî'nin «gıda maddesi» vasfı bulunmasa da her iki mezhebin ortak kabul ettiği «cins» vasfı bulunsa veresiye caiz olur, fazlalık ribâsı haram olur. Cins tek başına bulunduğu zaman onda fazlalık ribâsının haram oluşu tahakkuk etmese de ona veresiye haramlığı tealluk edebilir. Şâfiî'ye göre biri olduğu zaman ona veresiye haramlığı tealluk etmez.
- d. Her iki mezhebe göre de baba akrabalığı, mirasta hak sahibi olmayı ve ana akrabalığını düşürmeyi icabettirir. Bunun açıklaması şöyle: ana-baba bir kız kardeş, anabir kız kardeşle birlikte mirasın sadece 1/2'ne hak kazanır. Ayrıca ana tarafından bir şey hak edemez. Çünkü babaya akraba oluşu, ana akrabalığını düşürmüştür. Meselâ ölen bir karının kocası, anası, iki tane anabir erkek kardeşi, bir ana-baba bir erkek kardeşi kalsa mesele şu şekilde halledilir:

3	1		2		
nısf	südüs	K	sülüs		
koca	ana	er. kar.	er. kar.	er. kar.	6
		ab	a	a	

Burada ana-baba bir kardeş, ana bir kardeşlerin (sülüs) hissesine ortak edilmemiştir. Çünkü baba akrabalığı Hanefilere göre ana akrabalığını düşürmüş, böylece baba akrabalığına istihkak tealluk etmemiştir. Ana akrabalığını düşürünce ana-baba bir kardeşler, baba bir kardeşler gibi olmuş ve anabir kardeşlerle baba bir kardeşler arasında ortaklık teşkil edilmemiştir.

Şâfiî'ye göre ise onlar arasında ortaklık teşkil edilir. Çünkü baba akrabalığına bu yerlerde istihkak tealluk etmez. Tealluk etmediği için de anne akrabalığını düşürmesi tealluk etmez. Ana akrabalığı düşmeyince de aralarında ortaklık meydana gelir ve hepsi anabir kardeş gibi olurlar. Buna göre durum şu şekilde halledilir:

3	1		2		
nısf	südüs		sülüs		
koca	ana	er k.,	er k.,	er k.	6
9	3	a	a 6	ab	3
		2	2	2	—

18

IX. BAZI İCTİHADLARIN DAYANDIĞI MÜTEFERRİK TEMEL PRENSİPLER

(Ebu Hanife'nin ictheadlarının dayandığı bu prensiplere çeşitli müctehidler muhâlefet etmektedirler.)

1. Bir şeyin hükmü, bazan o şeyin husûsiyetleriyle ilgili olur. Bu gibi durumlarda hususiyetin sâbit olmasıyla hüküm de sâbit olur, husûsiyetin sâbit olmaması hâlinde hüküm de sâbit olmaz.
2. Tek başına namaz kılan bir kimse hakkında birbiri üzerine dayandırılması caiz olmayan iki namazdan her birini, imamı hakkında da diğerine dayandırmak caiz olmaz. Cuma namazını öğle namazına dayandırmak gibi. Tek başına namaz kılan bir kimse için birbirine dayandırılması caiz olan iki namazdan her birini ise imamlık hususunda da birbirine dayandırmak caiz olur. İkâmet halindeki namazla yolculuk halindeki namaz gibi.

3. Teyemmümün hükmü mest üzerine meshden alınmıştır.
4. Bir şeyde aslında mübah olmadığı halde mübah kılıcı bir şekil ortaya çıksa şüphe ile ortadan kalkan hükmün var oluşu engellenir.
5. Yemin bir sıfat üzerine akdolununca yeminin sıhhati onun mahallindeki sifata bağlı olur. O mahallin sıfatı delâlet yoluyla şart kılınmış olur, sonra ona açıkça şart kılınmış hükmü verilir.
6. Sonradan meydana gelen şey, aslın hükmü baki olduğu halde ortadan kalkarsa, sonradan meydana gelen o şey hiç olmamış addedilir.
7. Aslının isbatında ictihâd caiz olmayan miktarlarda, en azında delâlet sağlam, ziyâdesinde şüpheli olunca, isbâtında tereddüt olan şeylerde en azı alınır, düşürülmesinde şek ve şüphe bulunan şeylerde ise en çoğu alınır.
8. Yeminin kullanılan hakikî manâsı ve örf hâline gelmiş mecâzî manâsı mevcut olsa mecâzî manâ terkedilerek kullanılan hakikî manâsına itibar edilir. Çünkü hakikat, hem hakikat olması hem de kullanılmakta olması cihetlerinden tercihe şâyandır.
9. İki veche ayrılabilir durumda olan bir hadise, iki asla tatbik edilebilir benzerlik gösterse iki benzer hâdiseye de hakkını vermek için iki kısımdan her biri ilgili asla tatbik edilir, ikisi birlikte bir asla tatbik edilemez. Çünkü bu takdirde iki asıldan birini terketme durumu ortaya çıkar. Halbuki iki asla tatbik edebilmek daha iyidir. Fakat sadece tek yönlü fakat iki asla tatbik edilebilir durumdaki bir hâdiseye tek asla dayandırılır. Çünkü böyle bir hadiseyi iki asla tatbik etmek imkânsızdır.
10. Ebu Yusuf'a göre zevî'l-erhâm derecesindeki akrabanın mirâsı, bütün hükümlerinde asabelik hükmünden alınmıştır. İmam Muhammed'e göre bazı hükümlerinde hala ve teyze kıyas edilerek tesbit edilir...
11. Hanefilere göre Haber-i âhâd, ana kaynaklara bizzat muhâlif hüküm taşıdığı zaman o haber kabul edilmez. Rasûlullah (s.)'tan «tenâsül uzvuna dokunmanın abdest almayı gerektirdiği» hükmünü ihtiva eden haber gibi. Çünkü ana kaynaklarda bu hüküm yoktur.
12. İmam Muhammed'e göre bir şeyin miktarı Şeriatçe tesbit edilmişse onu değiştirmek caiz olmaz. Ebu Yusuf'a göre bu caizdir.